

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDE TÜRKİYE DIŞINDA YAŞAYAN TÜRKLERE BAKIŞ: 'ESİR MİLLETLER/TÜRKLER HAFTASI' ETKİNLİKLERİ (1959-1980)*

Dr. Öğr. Üyesi Ersoy ZENGİN**

Öz

Türkiye dışında yaşayan Türklerin kültürel varlıklarını sürdürme, azınlık haklarını koruma ya da bağımsızlıklarına kavuşma noktasında 20. yüzyılın tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye'ye birtakım sorumluluklar düşmekteydi. Bu doğrultuda Türk kamuoyunda Türkiye dışında yaşayan Türklerin sorunlarının bilinmesi ve Türk dış politikasında bu yönde adımların atılması, bahsedilen misyonun gerçekleşmesinde önemliydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği çok geniş bir coğrafyaya yayılıp buralarda komünist ideolojiyi yerleştirdi. Dünya devletleri Batı ve Doğu olmak üzere bloklara ayrıldı. 1959 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde ilan edilen Esir Milletler Haftası Kanunu'yla Sovyet emperyalizmi altında yaşayan milletlerin bağımsızlığına çalışılacağı ilan edildi. Bu gelişmeyle birlikte Batı Bloğu'nda yer alan Türkiye'de Dış Türkler konusu daha geniş bir platformda işlenmeye başlandı. Konuyla ilgilenen aydınlar Asya ve Afrika'da sömürgeciliğin bittiğini, bağımsızlığını kazanamamış toplulukların başında Türklerin geldiğini dile getirerek Esir Milletler Haftası'nın Türkiye'de Esir Türkler Haftası olarak kutlanması gerektiğini ileri sürdüler. Esir Milletler Haftası'yla Türk toplumu, Türkiye dışında yaşayan Türk topluluklarını tanıma imkânını elde etti. Her yıl Temmuz ayının üçüncü haftası Türkiye dışında yaşayan Türkler ayrılmaktaydı. Dolayısıyla konuya yer veren gazete ve dergiler incelendiğinde, Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dünyası'nda yaşanan gelişmeler, Türk kamuoyunun konuya bakışı ve Türk dış politikasında Dış Türkler'e yönelik izlenen politikalar hakkında bilgi sahibi olmak mümkündür. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de Esir Milletler Haftası etkinlikleri kapsamında Türk kamuoyunda ve Türk dış politikasında Dış Türkler meselesini ortaya koymaktır.

Anahtar kelimeler: Esir Milletler, Esir Türkler, Dış Türkler, Soğuk Savaş.

* Bu makale 3-5 Ekim 2018 tarihleri arasında Kastamonu Üniversitesi tarafından düzenlenen 3. Türkistan Kurultayı'nda "Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye Dışında Yaşayan Türkler'e Bakış: 'Esir Milletler/Türkler Haftası Etkinlikleri (1959-1991)" başlığıyla sunulmuştur.

** Munzur Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

A View Of The Turks Living Outside Turkey During The Cold War Period: Captive Nations/Turks' Week Activities (1959-1980)

Abstract

Turkey, the only independent Turkish State in the 20th century, had some responsibilities concerning the continuation of the cultural existence of the Turks living outside Turkey, the protection of their minority rights and achievement of their independence. Accordingly, an awareness in the Turkish public opinion on the problems of the Turks living outside Turkey and the steps to be taken by the Turkish foreign policy were required to accomplish this mission. Following the Second World War, the Soviet Union expanded over a wide geography and installed communist ideology there. The countries in the world divided into Western and Eastern Blocs. With the Law of Captive Nations, declared in the U.S.A. in 1959, it was announced that the nations living under the yoke of Soviet imperialism would be assisted in attaining their freedom. With this development, in Turkey, siding with the Western Bloc, the issue of the Turks outside Turkey became a topic of discussion in a wider platform. Those intellectuals who were interested in the topic proposed that Captive Nations Week be celebrated as Captive Turks Week, claiming that colonialism in Asia and Africa ended and the Turks were the nation, among many others, who could not gain their freedom. With the Captive Nations Week, the Turkish society had the possibility to know the Turks living outside Turkey better. The third week of every July was marked as the week of the Turks living outside Turkey. Therefore, it is possible to have a grasp of the developments in the Turkish World during Cold War era, the view of the Turkish public opinion on this issue and the Turkish foreign policies concerning the Turks living outside Turkey when the newspapers and the periodicals, which focused on this topic, are examined. The aim of this study is to present the issue of the Turks outside Turkey in the Turkish public opinion and Turkish foreign policy within the framework of the activities of the Captive Nations Week in Turkey.

Keywords: *Captive Nations, Captive Turks, Turks Outside Turkey, Cold War.*

1. Giriş: 1959 Yılına Kadar Türk Hükümetlerinin Türkiye Dışında Yaşayan Türklere Bakışı

Türkiye, tarih boyunca Dünya Türkleri için ikinci vatan olarak görül-müştür. Hem Osmanlı döneminde hem de Cumhuriyet yıllarında, ülkelerini kaybeden Türklerin sığındıkları başlıca ülkelere birisi Türkiye idi. Çarlık Rusya'sının yıkılması ve yerine Sovyetler Birliği'nin kurulması sürecinde yani 1917 yılından itibaren bağımsızlıklarını ya da muhtariyetlerini ilan eden Türk bölgeleri Sovyet işgaline uğradıkça siyasi kadrolar yurtlarını terk etmek zorunda kaldılar. Azerbaycanlı, Kuzey Kafkasyalı, Kırmılı, İdil Urallı ve Türkistanlı siyasi önderler Türkiye'ye sığındılar. Böylece 1920'li yıllarda Türkiye, Dış Türk mültecilerinin faaliyet gösterdiği bir ülke oldu. Türkiye'ye sığınan mültecilerin tamamına yakını Sovyetler Birliği'nin işgali altındaki topraklardan geldiler. Türkiye'ye sığınan bu liderler ülkelerinin bağımsızlığını Sovyetler Birliği'nin parçalanmasında görüyor ve bu doğrultuda siyasi faaliyet yürütüyorlardı.¹

¹ A. Ahat Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul 2003, s. 289-290.

Ancak yürütülen faaliyetler sınırlıydı. Nitekim Batılı devletlerle savaşmakta olan Türkiye, ortak düşmana karşı birlikte hareket etme mecburiyetindeydi. 16 Mart 1921 tarihinde Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Andlaşması imzalandı. Bu andlaşmayla her iki ülke karşılıklı olarak muhalif hareketleri desteklemeyi kararlaştırdı.² Bu maddeyle Türkiye, Ermenistan ve Gürcistan gibi Sovyet Cumhuriyetlerinden gelen toprak taleplerini ve Moskova'da yoğunlaşan İttihat Terakki liderlerinin faaliyetlerini önlemeyi amaçladı. Sovyetler ise Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Kırım, İdil Ural ve Türkistan gibi bölgelerden Türkiye'ye sığınan mültecilerin siyasi faaliyetlerini engelleme amacını güttü. Ancak her iki devlet de birkaç yıl bu maddeyi uygulamaya koymadı.³ 1922 yılında Türkiye'ye gelen Azerbaycan Cumhuriyeti Sabık Devlet Başkanı Mehmet Emin Resulzade, 1923 yılında Muhaceretteki Milli Azerbaycan hareketinin yayın organı olan "Yeni Kafkasya'yı" çıkardı. Yeni Kafkasya, Sovyet Rusya'nın İslam ve Türk Dünyası'na karşı istila ve mezalimine karşı bayrak açtı. Yeni Kafkasya, Çarizm'e karşı olduğu gibi Bolşevizm'e de karşıydı. Türk hükümetleri 1927 yılına kadar Azerbaycan Milli Merkezi'ne yardım etti. 1927 yılında Sovyet Rusya'nın baskısıyla Yeni Kafkasya'nın yayın hayatı sonlandı ve Mehmet Emin Resulzade Türkiye dışına çıkmak zorunda kaldı.⁴

Dış Türk kadrolarının Türkiye'deki çalışmaları Sovyet yönetimini rahatsız etti. Sovyet hükümetinin talepleri neticesinde 1931 yılında Yeni Türkistan, Odlu Yurt, Bildiriş dergileri Türk hükümetince kapatıldı. Böylece İstanbul'daki faaliyetler son buldu ve 1932'den itibaren Avrupa dönemi başladı. 1932 yılında Berlin'de İstiklal gazetesi yayın hayatına girdi. 1934 yılında Sovyetler Birliği'nin Milletler Cemiyeti'ne üye olarak kabul edilmesinin mülteciler için olumsuz sonuçları oldu. Yurt dışında yayın yapıp Türkiye'ye gönderilen Türkistan Milli Birlik Komitesi yayını Yaş Türkistan ve Azeri Türklerinin yayın organı İstiklal dergisi 1934 yılında Sovyetler Birliği'yle Türkiye'nin ilişkilerini bozduğu gerekçesiyle Türkiye'ye girişi yasaklandı. İstiklal gazetesi yoğun bir muhacir kitlesinin yaşadığı Türkiye'ye girişini sağlayabilmek için isim değişikliğine giderek 1934 yılından itibaren Kurtuluş ismiyle çıkmaya başladı.⁵

Mustafa Kemal Atatürk Türk Dünyası'yla kültürel birlik sağlamak istiyordu. Bunun için Türkiye'de konuşulan Türkçenin bütün Türk âleminde anlaşılmasına gayret gösterdi. Güneş-Dil Teorisi, dil ve tarih alanındaki çalışmalar kültür birliğinin sağlanması yönünde atılmış adımlardı.⁶ Mustafa Kemal Atatürk, Balkan (1934) ve Sadabad (1937) Paktları'yla Türk soydaşların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde Türkiye'nin etkinliğini artırdı. Türkiye dışında kalmış

² İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 34.

³ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 290.

⁴ Sebahattin Şimşir, *Mehmet Emin Resulzade: Hayatı ve Şahsiyeti*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012, s. 61-70.

⁵ Mirza Bala Mehmetzade, *Milli Azerbaycan Hareketi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1991, s. 181-182; *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30.18.1.2.48.66.11, (1.10.1934).

⁶ "Kader Bizi Una Değil, Üne İtti", *Çağlayangil'in Anıları*, Der. Tanju Cılızoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007, s. 64; Mehmet Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 20-21.

Türk topluluklarından öğrencilerin Türkiye’de öğrenim görme imkânını sağladı. Soydaşların milli kimliklerini korumaları yönünde girişimlerde bulundu.⁷

Türkiye ile komşu olan İran’da milyonlarca Türk yaşamaktaydı. İran Şahı Türkçe gazete ve dergileri yasakladığından buradaki Türklerin kültürel ilerlemesi sağlanamıyordu. Tebrizlilerin Türkiye’den gazete istekleri Atatürk tarafından olumlu karşılanmadı. Nitekim Şah’ın memurları gizlice ülkeye sokulan gazeteleri fark ederse hem buradaki soydaşlara baskı artmış olur hem de Türkiye-İran ilişkileri bozulmuş olacaktı.⁸

19 Mayıs 1934 tarihinde Bulgar ordusu bir darbe yaparak idareyi ele geçirdi. Kurulan geçici hükümet Hitler Almanya’sıyla yakın ilişki kurduktan sonra Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığın kurmuş olduğu “*Turan Gençlik ve Spor Cemiyetleri Birliği*” üyelerine karşı polis takibatını başlatmış, işkence ve adam öldürme olayları çoğalmıştı. Bulgarlar oluşturdukları çetelerle Türklere karşı toplu katliamlara hazırlanırken Türk istihbarat birimleri bu olayı Atatürk’e iletmişlerdi. Atatürk de, Bulgaristan hükümetine gözdağı vermek amacıyla o sıralarda Trakya’da askeri tatbikatta bulunan 3. Ordu Komutanı Salih Omurtak Paşa’ya sınırı ihlal etmesi talimatını verdi.⁹

Türkiye’de faaliyet gösteren mülteci liderler Türkiye’nin dış politikasını olumsuz yönde etkileyebilecek davranışlardan özellikle kaçınıyorlardı. Ancak Türkiye’de bulunmaları bile Sovyetler Birliği ve İran tarafından hoş karşılanmıyor ve çeşitli vesilelerle bu kişilerin faaliyetlerinin önlenmesi ve Türkiye’den çıkarılması noktasında girişimlerde bulunuyorlardı.¹⁰

⁷ Ercan Karakoç, *Atatürk’ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 210-214. Atatürk’ün Türk Dünyası’yla ilgili söyledikleri resmi belgelerden ziyade tanıklıklara dayanmaktadır. Bunlardan birisi de Sovyetler Birliği’nin dağılacağı ve egemenliği altındaki Türklere yakın ilişki kurulması gerektiği yönündeki bilgidir. Bu bilgi şu şekildedir: “*Bugün Sovyet Rusya, dostumuzdur, komşumuzdur, mütefikimizdir. Devlet olarak bu dostluğa ihtiyacımız var! Fakat yarın ne olacağını kimse kestiremez. Tıpkı Osmanlı İmparatorluğu gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu gibi parçalanabilir! Bugün elinde sınıksız tuttuğu milletleri, avuçlarından sıyrılabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir! İşte o zaman Türkiye ne yapacağını bilmelidir! Bizim bu dostumuzun yönetiminde dil bir, inanç bir, öz bir kardeşlerimiz vardır. Onları aralamaya hazır olmalıyız! “Hazır olmak” yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır... Milletler buna nasıl hazırlanır? Manevi köprüleri sağlam tutarak! Dil bir köprüdür; inanç bir köprüdür; tarih bir köprüdür!” İsmet Bozdağ, *Atatürk’ün Avrasya Devleti*, Tekin Yayınları, İstanbul 1999, s. 31.*

⁸ Atatürk, Doğu Anadolu’da; Van’da kurulacak bir üniversite ile milli sınırlar dışında kalmış soydaşlarla bağlantı kurmayı düşünüyordu. Eğer Van’daki üniversite bilim ve ileri teknoloji üretirse soydaşlar muhakkak surette buraya gelir ve kültür birliği için uygun ortam bu şekilde sağlanmış olurdu. Bkz. Sami Küçük, *Rumeli’den 27 Mayıs’a*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008, s. 173.

⁹ Filibe’ye doğru ilerleyen Türk askerlerini Bulgarlar önce kendi askerleri zannetmişlerdir. Havanın iyice aydınlanmasıyla askerlerin Türk birliklerine ait olduğu fark edilmiştir. Durum Bulgar Kralı III. Boris’e bildirilmiş ve Kral telefonla Atatürk’le görüşüp “*Ekselansları acaba Bulgaristan’a harp mi ilan ettiniz?*” sorusunu sormuş ve Atatürk tarafından “*Neden böyle bir şey yapalım ki!*” yanıtını almıştır. Kral, “*Askeriniz Filibe önlerinde ve Sofya yönüne ilerliyorlar!*” şeklinde konuşmayı sürdürmüştür. Bunun üzerine Atatürk “*Yolu şaşırmuşlardır, Kral Hazretleri şimdi olayı tetkik eder, Haşmetmeaplarına mâlûmat arz ederim.*” diyerek teselli etmiş ve Salih Omurtak Paşa’ya “*Maksat hâsıl olmuştur, geri dönün*” emrini vermiştir. Ahmet Şerif Şerefi, *Bulgaristan’daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s. XXVI.

¹⁰ Birleşik Azerbaycanı idealıyla İran’ın toprak bütünlüğünü hedef alan Müsavatçılar her ne kadar silahlı bir eylemleri olmasa da bu kişilerin Türkiye’de bulunmaları İran’ı rahatsız etmekteydi. Bu durum Türkiye-İran ilişkilerine olumsuz şekilde yansdı. Türkiye’nin Müsavatçılara kucak açması İran’ın da Türkiye’nin doğusunda Ermeni ve Kürt devletleri kurmak isteyen Taşnak-Hoybun Ce-

Sovyetler tarafından vatanlarından sürgün edilen siyasi liderler 1928 yılından itibaren bağımsızlık kazanmak emeliyle Milli Merkezler kurdular. 1930 yılında Varşova'da faaliyet göstermeye başlayan Promete, Sovyetlerdeki Rus olmayan milletleri bir çatı altında toplayan bir organizasyondur. Promete hareketi, Polonya'yı Rus ve Alman işgalinden korumak için Mareşal Josef Pilsudski tarafından kuruldu. Polonya hükümetinin Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak çalışan Promete, Polonya'dan maddi ve manevi destek görmekteydi. Promete kulübünde İdil-Ural, Türkistan (Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tackistan), Azerbaycan, Kuzey Kafkasya, Kırım, Ukrayna, Belarusya, Gürcistan ve İngirmanlandiya (Karelya) komiteleri faaliyet göstermekteydi. Ermenistan, Türk ve Müslümanların bulunduğu bu teşkilata mesafeli durdu. Promete'de İdil-Ural Merkezi'ni; Ayaz İshaki, Türkistan Merkezi'ni; Mustafa Çokayoğlu, Kırım Komitesi'ni; Cafer Seydiahmet, Azerbaycan Merkezi'ni; Mehmet Emin Resulzade, Kuzey Kafkasya Merkezi'ni; Şeyh Şamil'in torunu Said Şamil temsil etmekteydi.¹¹

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Promete hareketi içinde yer alan Türk liderler Sovyetler Birliği'nin parçalanacağını ve yeni devletlerin kurulacağına inanıyorlardı. Rusya'nın 1917 yılında parçalanması esnasında bağımsızlık kazanma yolunda Türk kavimleri hazırlıksız yakalanmıştı. Ancak şimdi Türk ilinin istiklal davası için kadrolar hazır.¹² Esir Türk Dünyası'nın uzun zamandan beri beklediği Alman-Rus Savaşı başlamıştı. 1941 yılında Almanlar Barbarossa harekâtıyla Sovyet Rusya içlerine yaptıkları ileri harekâta bir milyon Türkistanlı Sovyet askerini esir aldılar. Polonya'daki esir kamplarına götürülen Türkistanlı esirler hastalık ve açlıktan ölüme terk edildiler. Esirlerin yarısı burada hayatını kaybetti. Paris'te bulunan Türkistan Milli Birlik Komitesi lideri Mustafa Çokay ve Berlin'de bulunan Veli Kayyum Han Alman hükümetinden esir kamplarını gezme izni alarak Türkistanlıların korkunç yaşam şartlarını gördüler. Çokay ve Kayyum Han, Doğu Ülkeleri Bakanlığını (Ostministreum) Türkistanlı harp esirlerinin Almanların yanında savaşabileceklerine ikna ettiler. Mustafa Çokay kampları gezerken tifüse yakalanarak hayatını kaybetti. Böylece bütün faaliyetleri Veli Kayyum Han organize etmeye başladı. Kayyum Han'ın teklifini ancak 200.000 kadar Türkistanlı kabul etti. Çünkü Türkistanlı esirlerin birçoğu hayatını kaybetmişti. Veli Kayyum Han başkanlığındaki Türkistan Milli Birlik Komitesi başlangıçtan beri Almanların Türkistan'ın bağımsızlığını kabul etmeleri için çalıştı. Ancak Türkistanlılar bu savaşta Sovyetler Birliği ve Almanya arasında piyon olmaktan ileri gidemediler. Çünkü Almanya da Sovyetler gibi Türk bölgelerini sömürge yapmak emelindeydi.¹³

miyetlerinin faaliyetlerine rıza gösteren bir politika izlemesini gündeme getirdi. Bkz. Bilal Şimşir, *Kürtçülük-II, 1924-1999*, Ankara 2011, s. 326-327.

¹¹ Ali Akış, *Aklımda Kalanlar: Hatıralar-Konuşmalar*, Neyir Matbaacılık, Ankara 2002, s. 28.

¹² Müstecip Ülküsal, *Kırım Yolunda Bir Ömür: Hatıralar*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara 1999, s. 256-257.

¹³ Sir Olaf Caroe, *Sovyet İmparatorluğu: Sömürülen Milletler-II*, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975, s. 342-346; 22 Haziran 1941 tarihinde Almanlar Sovyetlere saldırdığı

Türk hükümeti savaş boyunca savaş dışı kalma politikasını uygulasa da Türkiye'den bazı çevreler Almanlarla yakın ilişki içindeydi. 1941 yılının ikinci yarısında ve 1942 yılının ilk aylarında Berlin ve Ankara'da yarı resmi ve resmi olmayan temaslar gerçekleşti. Almanya'nın Ankara Büyükelçisi Von Papan ve bazı dışişleri görevlileriyle Tatar kökenli H. Emir Erkilet bir dizi görüşmede bulundular. Çınaraltı gibi Pan-Türkçü dergilerde yazılar yazan General Ali Fuat Erden, Enver Paşa'nın kardeşi Nuri Killigil de aynı çevrenin içindeydi. Nuri Killigil Almanlara Kırım, Azerbaycan, Türkistan, Kuzebatı İran ve Kuzey Irak'taki Türkler için bağımsız devletler kurulmasını teklif ediyordu.¹⁴

1943-1944 yıllarında Türkiye'deki Dış Türkleri olumsuz yönde etkileyen olaylar yaşandı. Faris Erkman imzalı *"En Büyük Tehlike! Milli Türk Davasına Aykırı Bir Cereyanın İçyüzü"* başlıklı broşürde Türkiye'deki Turancı akımın Türkiye'yi savaşa sürüklediğini, hükümetin izlediği Kemalist politikayla ters düştüğünü, vatandaşları böldüğünü ve Cumhuriyeti yıkmayı amaçladığını yazdı. Turancı akımın arkasında dış güçlerin bulunduğu, Turancıların kukla görevinde olduğu iddia edildi. Yazara göre, Turancı akım ırkçı ve Kemalizm düşmanıydı. Bu akım CHP ve hükümete karşıydı, savaş taraftarı ve diktatörlük yanlısıydı. İrredentalist politikalar gütmekteydi. Bunlar Nazi ırkçılığının propagandasını yapmaktaydı.¹⁵ Faris Erkman imzalı broşüre göre; bu cereyanın arkasında Tatar ve Azeriler vardı. Bu grubun içinde General Emir Erkilet, Peyami Safa, Nihal Atsız, Yusuf Ziya Ortaç, Orhan Seyfi Orhon bulunmaktaydı. Çınaraltı, Bozkurt, Gök Börü gibi dergiler Türkiye'yi savaşa sokmak istiyordu.¹⁶ Bu yazıyla ilgili olarak Mecliste açıklama yapan Hariciye Vekili Numan Menemencioğlu'na göre Türkiye'de Turancı bir akım yoktu. Türkiye'nin sınırları dışında yaşayan Türklere sadece şans ve mutluluk dileyebileceğini bildirdi. Hükümetin Türkiye dışındaki Türklere yönelik bir politikasının olmadığını ve Türkiye'de ırkçılık politikasının güdülmediğini ifade etti. 1943 yılının ikinci yarısında Turancılık tartışmaları başlamıştı. Resmi çevreler Doğu dergisine sempatiyle yaklaşmaya devam ettiler. CHP Genel Sekreteri Memduh Şevket Esenal, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak, Gümrük ve İnhisar Vekili Suat Hayri Ürgüplü, Milli Müdafaa Vekili Korgeneral ve Eski İstanbul Sıkıyönetim Komutanı Ali Rıza Artunkal imzalı fotoğraflarını dergiye gönderdiler. CHP'nin Altıncı Büyük Kurultayı'nda Başvekil Şükrü Saraçoğlu konuşmasında: *"Türküz, Türkçüyüz ve her gün biraz daha Türkçü olacağız."* demişti.¹⁷

1 Mart ve 1 Nisan 1944 tarihlerinde Nihal Atsız, Orhun dergisinde Başvekil Şükrü Saraçoğlu'na yazdığı iki mektupta artan sol eğilimlerden ve gizli faaliyetlerden şikâyetçi oldu. İkinci açık mektubunda Sebahattin Ali, Pertev

gün, Azerbaycan Milli Hükümeti Maliye Bakanı A. Ali Emircan, Azeri Türklerinin özgürlüklerini kazanmaları için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yardım talebini içeren bir mektup gönderdi. Bkz. Evren Küçük, "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Turancılık ve Dış Politika", *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildirileri*, Bişkek 2018, s. 6.

¹⁴ Jacob M. Landau, *Pantürkizm*, Gündüz Yayınları, İstanbul 1999, s. 166-167.

¹⁵ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi-II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 212-213.

¹⁶ Başkan Oran, "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 24, No: 3, Eylül 1969, s. 252.

¹⁷ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi-II*, s. 216-227.

Naili Boratav, Sadrettin Celal Antel, Ahmet Cevat Emre, Niyazi Berkes, Behice S. Boran, Muzaffer Şerif Başoğlu'nu solculukla suçladı. Bunun üzerine Orhun dergisi kapatıldı. Sabahattin Ali, Nihal Atsız aleyhine hakaret davası açtı. Dava 26 Nisan'da başlayarak olaylı devam etti. Mahkeme sonucunda Nihal Atsız dört ay hapis cezası ve 66 TL para cezasına mahkûm olsa da cezası tecil edildi. Ancak duruşmalar sırasında meydana gelen olaylar ve Ulus gazetesindeki Anti-Turanist yazılar nedeniyle var olan Turancı akım karşıtı yazılar hız kazandı. Çınaraltı, Büyük Doğu ve Kopuz gibi sağcı yayınlar kapatıldı.¹⁸

İrkçılık-Turancılık Davası'na 7 Eylül 1944'te başlandı. 23 sanık arasında: Reha Oğuz Türkan, Nihal Atsız, Zeki Velidi Togan, Nurullah Barınan, İsmet Tümtürk, Zeki Özgür, Cihad Savaş Fer, Hamza Sadi Özbek, Fehiman Altan, Necdet Sancar, Orhan Şaik Gökyay, Hikmet Tanyu, Fethi Tevetoğlu, Alparslan Türkeş, Cebbar Şenel vardı. 29 Mart 1945'te sonuçlanan davada 10 kişi 10 yıla kadar çeşitli hapis cezası aldı. Ancak karar Askeri Yargıtay tarafından bozuldu ve ikinci yargılama sonucunda 31 Mart 1947 tarihinde bütün sanıklar beraat etti. İrkçılık-Turancılık davası Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişimiyle yakından ilgiliydi. 1944 yılının Mayıs ayında Sovyetlerle ilişkilerin düzelebileceğine dair bir umut vardı. Oysa beraat tarihi olan 1947 yılında Türk-Sovyet ilişkileri tamamen bozulmuştu.¹⁹

1945 yılında Almanya savaştan yenik ayrılınca Türkistan ve Kafkasyalılardan oluşan lejyonlar, İngiliz ve Amerikan askerlerine teslim olmaya başladılar. Bunlardan çok azı saklanmayı ve kendilerini başka milletten göstermeyi başardı. Kırım Tatarlarından üçte biri kadarı kendilerini Türkiye vatandaşı gibi göstermeyi başararak Batı'da kalabildi. Teslim edilen lejyonerlerin sayısını kesin olarak tespit etmek mümkün değildi. Sadece Kafkasyalılardan teslim edilenlerin sayısı 100.000'den fazlaydı.²⁰ Lejyonerlerden Türkiye'ye sığınanlar da olmuştu. Bunlar milliyetlerine göre ayrı kamplara konuldular. Rus mülteciler Yozgat'a Türk Mülteciler de Ege'de bulunan kamplara götürüldüler. Rusya vatan haini olarak gördüğü mültecilerin teslimini ısrarla istedi. Türkiye'ye sığınan 237 mülteci 195'i 6 Ağustos 1945 tarihinde Tıhmis Kapısı'ndan Sovyetlere iade edildi. Ruslara teslim edilen mülteciler Doğu sınırında öldürüldüler.²¹

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte dünya yeniden barış dönemine girmiş Türkiye'de çok partili demokratik hayat başlamıştı. Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte Rusya mahkûmu Türklerin muhaceretteki kadroları daha rahat çalışma imkanını elde ettiler.²²

¹⁸ A.g.e., s. 228-230.

¹⁹ A.g.e., s. 228-230.

²⁰ Patrik von zur Mühlen, *İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları, Gamalîhaç ile Kızılyıldız Arasında*, Şema Yayınları, İstanbul 2006, s. 255-256. İsviçre kendisine sığınan 300 Türkistanlı askeri Sovyetler Birliği'nin ısrarlarına rağmen teslim etmedi. Ayrıca Mısır Kralı Faruk'un dayısı Amr İbrahim 400 Türkistanlıyı İtalya'da bulunan çiftliğine yerleştirmeyi başardı. Bkz. "Ruslara Teslim Edilen Türkler", *Orkun*, Sayı: 2, Nisan 1998, s. 25.

²¹ "Adalet Bakanı Rükneddin Nasuhoğlu'nun Cevabı", *TBMM Tutanak Dergisi*, Cilt: 9, Birleşim, 101, s. 204. *Orkun Dergisi*'nde konuyla ilgili yazı dizisinde teslim edilen mülteci sayısı 1.500 olarak verilmiştir. Bkz. "Ruslara Teslim Edilen Türkler", *Orkun*, Sayı: 1, Mart 1998, s. 11-13.

²² Şimşir, *Mehmet Emin Resulzade: Hayatı ve Şahsiyeti*, s. 79.

1940 ile 1950 yılları arasında devam eden İsmet İnönü döneminde Sovyet tehdidinden dolayı Dış Türklerin Türkiye'deki temsilcilerine mesafe konuldu. Demokrat Parti iktidarıyla birlikte muhacir Dış Türk liderleri önemsenmeye başlandı. Bu dönemde Sovyet ve Çin emperyalizminden kaçan birçok muhacir Türkiye'ye yerleşti.²³ Afganistan'dan Türkiye'ye muhacir olarak gelmek istedikleri halde, hem savaş koşullarının yarattığı sebepler hem de İnönü hükümetlerinin soydaş iskânına olumsuz yaklaşımı sebebiyle bu istekleri gerçekleştirilmeyen Türkistanlılar 1952 ile 1954 arasında birkaç katile halinde Adana, Ceylanpınar, Nazilli, Akşehir gibi bölgelere yerleştirildiler. Bu göçmenlerin bir kısmı sonradan İstanbul'a göç etti. 1952 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla 1805 Türkistanlı muhacirin iskânı olarak yerleştirilmesi kabul edildi.²⁴

Amerika Birleşik Devletleri 1950'li yılların başında Sovyet karşıtı güçleri bir araya toplayabilmek için "*Rusya Halklarını Kurtarmak İçin Amerikan Komitesi*" adı altında bir teşkilat oluşturdu. Bu teşkilat Sovyetler Birliği bünyesindeki bütün milliyetlerin mültecilerini bir araya getirerek geniş bir cephe oluşturacaktı. Oluşturulacak blokun başına 1917 Ekim ihtilali sırasında Rusya'yı yönetmekte olan Sosyal Demokratların lideri Aleksandr Kerenski geçti. Bu teşkilat Rus olmayan milletlerin Sovyetler Birliği'nden ayrılmasını felaket olarak görmekteydi. Bağımsızlık için çabalayan gayrı Rus milliyet temsilcileri bunu kabul etmeyerek teşkilata dahil olmadılar.²⁵

Çar Emperyalizminin yerini alan Komünist emperyalizmin iç yüzü İkinci Dünya Savaşı sonrasında iyice gün yüzüne çıktı. Bu doğrultuda komünizme karşı teşekküller oluştu. Atılan adımlardan bir tanesi 1950 yılında Münih'te Amerikan Kurtarma Komitesi tarafından kurulan "*Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*" oldu. Bir diğeri Sovyetler Birliği'nden kaçmak zorunda kalan Ukraynalı, Gürcü, Beyaz Rus ve Kafkasyalı mülteciler tarafından Mart 1953'te kurulan "*Paris Bloku*"dur. Sonradan İdil-Uralılar, Türkistanlılar, Kırmılılar ve Kazaçiler de bu bloka dahil oldular. 1955 yılında "*Paris Bloku*", "*SSCB'den Kurtulacak Milletler Birliği*" ismini aldı.²⁶

1953 yılında kurulan Paris Bloku, Promete hareketinin devamıydı. ABD tarafından desteklenmekle beraber bu destek oldukça sınırlıydı. ABD yöneticileri Avrupa'da faaliyet gösteren çeşitli Rus örgütlerinin tesiri altında kalmışlardı. ABD ve Yahudi lobisi Rusya'nın bölünmesini istemiyordu. Komünist Rejimin yıkılması onlar için yeterliydi. Oysa Rus olmayan milletler komünizm rejiminin yıkılması yanı sıra gelecekte, hak, hürriyet, adalet ve milli bağımsızlıklarını istiyorlardı.²⁷

2. Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dünyası'nda Yaşanan Gelişmeler ve Türkiye

Çeşitli ülkelerde yaşamakta olan Türkler, Soğuk Savaş Dönemi'ndeki ideolojik çatışmalardan etkilendiler. Bu dönemde Ortadoğu ve Balkanlarda yük-

²³ Akış, *Aklımda Kalanlar, Hatıralar-Konuşmalar*, s. 56.

²⁴ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 668.

²⁵ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 633-635.

²⁶ Ziyaeddin Babakuran, *Dış Türkler ve Türkistan Davası*, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul 1962, s. 25-27.

²⁷ Akış, *Aklımda Kalanlar, Hatıralar-Konuşmalar*, s. 30-31.

selişe geçen komünizm etnik Türk azınlığı olumsuz yönde etkiledi. Irak'ta, 14 Temmuz 1958'de General Abdülkerim Kasım'ın öncülük ettiği darbe başarılı oldu. Kral II. Faysal, kralın amcası Prens Abdülillah, Nuri Said Paşa ve kraliyet ailesinin tamamına yakını öldürüldü. Oluşturulan yeni anayasada, öncekilerin aksine, Irak'ın altıda biri kadar bir nüfusa sahip olan Türkmenlerden bahsedilmiyordu. Yeni anayasadaki bu emrivakiyi Türkiye protesto etmedi. Türkmenler için Irak'la ilişkilerin bozulmasını istemeyen Menderes hükümeti General Kasım hükümetine dost elini uzattı. Türkiye'nin yardım elini uzatmadığı sahipsiz Türk azınlıktan birçok kişi Kasım Hükümeti'nin göz yummasıyla 14 Temmuz 1959'da Mustafa Barzani'ye bağlı Komünist Kürt gruplarınınca katliama uğradı. Bu olay Iraklı Türkmenlere kendi hukuklarını koruma konusunda yalnız olduklarını gösterdi.²⁸ 1955'de İran, Irak ve Türkiye arasında imzalanan Bağdat Paketi'ne göre ülkelerin birinde yapılmış müdahale öteki iki ülkeye yapılmış olarak kabul edilmişti.²⁹ Yani 14 Temmuz darbesine karşı Türkiye'nin Irak'a müdahale etme hakkı bulunmaktaydı. Ancak Türkiye, Türkmenlerin siyasi ve kültürel davalarına kayıtsız kalma politikasını sürdürdü. Darbeden bir yıl sonra Türkmenler katliama uğradı.³⁰ Tutsak Milletler Haftası'nın ilan edildiği yılda Irak'taki Türkmenler katliama uğramışlardı. Bundan sonraki yıllarda Kerkük'teki Türkmen katliamı Esir Milletler Haftası'nda her yıl dile getirildi.

Sovyetler Birliği, Esir Milletler Haftası Kanunu'nun lağvedilmesi için elinden gelen tüm gayreti gösterdi. 1962 yılında Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın Genel Kurul Toplantısı'nda dünyada müstemlekecilik bitirilmesi için müzakereler başladığında bazı Batılı devletlerin vekilleri Esir Milletler konusunda da bir karar alınması için teşebbüste bulundular. Ancak bunda başarılı olmadılar. Müstemlekecilik lağvedilse de sömürgecilik farklı bir versiyonu olan Sovyet emperyalizmi altında yaşayan Esir Milletler için bir karar alınmadı.³¹

Güney İran'ın Fars Eyaleti'nde yaşayan Kaşkay Türkleri'nin milli benliklerini korumuş olmaları İran hükümetini kaygılandırarak çeşitli dönemlerde tehcir ve iskân politikaları uygulamasına sebep oldu. Rıza Şah'ın 1930'da başlattığı iskân politikası başarılı olmadı. 1959'da kabul edilen toprak reformunun 1962'de uygulamaya konması Kaşkaylar'ın tepkisiyle karşılaştı. Bu uygulamayla kendilerinin asimile edileceğini düşünen Kaşkaylar isyan ettiler. İran Hava Kuvvetleri'ne mensup uçaklar 1963 yılının Mart ayında Kaşkay aşiretinin bulunduğu alanları bombaladı. İran hükümeti Kaşkaylar üzerine

²⁸ Nejdet Koçak, "Kerkük Katliamı", *Şehit Nejdet Koçak Albümü: "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Türk Yurdu Yayınları, Ankara 1999, s. 7-10.

²⁹ Ömer Öztürkmen, "Nejdet Koçak'ın Aziz Hatırasına", *Şehit Nejdet Koçak Albümü: "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Ankara 1999, s. 27; Bağdat Paketi, Türkiye, Irak, İngiltere, Pakistan ve İran arasında imzalanmıştır. Bu anlaşmayla taraflar güvenlik ve savunmaları için işbirliği yapacaklardı. Anlaşma komünizm saldırısına karşı yapılmıştır. Böyle bir tehdit Sovyetler Birliği'nin doğrudan bir saldırısıyla gerçekleşeceği gibi, uluslararası komünizmin ülkenin içinde ya da komşu bir devletin köriklediği bir saldırı da olabilirdi. Bkz. İsmail Soysal, *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 389-491.

³⁰ Öztürkmen, *a.y.*, s. 27.

³¹ *Hergün*, 16 Temmuz 1977, s. 7.

yaptığı askeri harekâtı, toprak ağalarının aşiret üyelerini Toprak Reformu Kanunu aleyhine kışkırtma, aşiretlerin silahlarını teslim etmeme ve ekimi kanuna aykırı olan haşhaş yetiştirme gerekçelerine dayandırdı. Bu gelişmeleri İran basınından aynen alıp yayınlayan Türk basını İran Hükümeti'nin askeri harekât gerekçelerini olduğu gibi kabul edip Kaşkay Türkleri'ne yapılan asimilasyon politikalarını ve askeri harekâtı normal karşılamıştı.³²

Stalin'in ölümünden sonra SSCB idarecileri ülkedeki milliyetlere bazı imkânlar tanıdı. Stalin döneminde sürgüne uğramış olan kavimlerden Kalmuklar, Çeçenler, İnguşlar, Karaçaylar ve Balkarlar'ın 1957 yılında yerlerine dönmelerine izin verildi.³³ Ancak Kırım bu imkândan mahrum kaldı. 9 Mayıs 1967 tarihinde Sovyet Yüksek Şûra Prezidyumu bir kararnameyle sürgündeki Kırımhlıların affedilerek vatandaşlık haklarıyla itibarlarının yeniden iadesine karar verdi. Bunun üzerine sürgünden vatanlarına dönen Kırım Türkleri'nin Prezidyum kararına rağmen Kırım'a yerleşmelerine izin verilmedi.³⁴

Suriye'de Bayırbucak, İlbeyli, Telkele (Talkalakh), Konaytra (Kuneytire) bölgeleriyle Reşit Eyaleti'nde yarım milyondan fazla Türk nüfus bulunmaktaydı. Suriye hükümeti azınlık Türk nüfusunu eritmek için Türk bölgelerine Arapları iskân etmekteydi. 1967-1968 Arap-İsrail savaşlarında Suriye ordusu İsrail ordusu karşısında duramayarak Konaytra (Kuneytire) bölgesinden çekildi. Bölge halkı bir hafta kadar İsrail ordusuna dirense de sonunda Şam ve Halep'e göç etmek zorunda kaldı. Göç eden Türklerin, Türkiye'ye sığınma talepleri kabul edilmedi.³⁵ 1967-1968 Arap-İsrail savaşlarında Suriye hükümeti Arap nüfusunu tamamen silahlandırmıştı. Arap yerleşim yerlerine yakın olan Türk köylerinin can güvenliği kalmadığından 100 hane Türkiye'ye göç etti. Göç edenler uzun yıllar Türk vatandaşlığı alamadıklarından çocuklarını okutamamakta, evlendirememekte ve askere gönderememekte idiler. Vatandaş olamamanın manevi ezikliği Suriye'den göç eden soydaşları tamamen tesiri altına aldı. Suriye'de kalan soydaşlar üzerinde de Türkiye'ye güvenin sarsılmasına sebep oldu.³⁶

³² Kaşkay Türkleri'nin 1980 yılındaki nüfusunun bir milyon olduğu tahmin edilmekteydi. Kaşkaylar, 1980 yılına kadar İran hükümetlerine beş kez isyan ettiler. Birinci isyan 1941 yılında Almanlarla savaşa tutuşan Sovyet Rusya'ya yardım etmek için İran'ı işgal eden İngilizlerin isteği sonucunda çıktı. İngilizler 1943 yılında, İran hükümetinden yardımın gönderileceği tren yolu güzergâhında bulunan Kaşkaylar'ın Elburzlar'dan uzaklaştırılmasını istediler. Bunu kabul etmeyen Kaşkaylar Elburzlar'a çıkarak isyanı başlattılar. İkinci Kaşkay direnişi 1944 yılında komünist bir parti olan Tudeh'in Güney İran'daki faaliyetleri sonucunda meydana geldi. Üçüncü isyan 1953 yılında, Kaşkayların, hapsedilmiş Başbakan Muhammed Musaddık'ın serbest bırakılmasını istemeleriyle çıktı. Kaşkaylarla hükümet güçleri karşı karşıya gelseler de bir çatışma yaşanmadan konu kapandı. Dördüncü Kaşkay isyanı 1963'te toprak reformu kararına karşı gerçekleşti. Beşinci isyan ise, 1980 yılında Kaşkay lideri Hüsvrev Han'ın İran İslam Cumhuriyeti parlamentosundan atılmasıyla gerçekleşti. Bkz. Alper Aksoy, "Kaşkay Türkleri", *Millî Eğitim ve Kültür; Esir Türkler Özel Sayısı*, Sayı: 7, Ağustos 1980, s. 14-23.

³³ Mühlen, *İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları; Gamalthaç ile Kızılyıldız Arasında*, s. 266.

³⁴ *Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)*, Sıra No: 01003225, Ek No: 3, Belge Kayıt No: 544950, Kırım Türk-Tatarları Milli Merkezi Başkanı Avukat Müstecip Ülküsal'ın aydınlar, işadamları ve çeşitli meslekleri temsil eden vatandaşları adına Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e verdiği muhtıra, 5 Aralık 1977.

³⁵ *Dış Türkler Raporu*, Dış Türkler Kültür Yayınları, İstanbul 1978, s. 7-8.

³⁶ Mehmet Şandır, "Suriye'de Yaşayan Türkler", *Millî Eğitim ve Kültür; Esir Türkler Özel Sayısı*, Sayı: 7, Ağustos 1980, s. 141.

Bulgaristan'da önemli bir Türk nüfus bulunmaktaydı. Türk nüfusunun büyüklüğü Bulgar yönetimini endişelendirmiş ve asimilasyon politikasına hız vermiştir. Bulgar Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 17 Temmuz ve 1970 tarih ve 549 sayılı milliyet ve din değiştirme kararı, 14 Mart 1972'den itibaren yürürlüğe konuldu. Bu kararlar birlikte Rodop'ta yaşayan Türkler bölgesel katliamlara uğradı. Bu katliamlardan Babyak, Yakurda, Belica ve Razloğ bölgelerinde binlerce Türk evlerini ve köylerini terk ederek kurtuldular. Bunlar daha sonra dağlık alanlarda yaşamlarını sürdürmeye çalıştılar. Bulgar makamları dağlardaki insanları indirmek için çağrı yaptı. Askeri uçaklarla bölgeye zehirli gazlar attı ve yüzlerce Türk hayatını kaybetti.³⁷ Bulgaristan Türkleri, azınlık haklarından, insan haklarından, temel özgürlüklerden yararlanarak benliklerini ve azınlık statülerini koruma hakkına sahiptiler. Bulgaristan Türkleri, hiçbir zaman Bulgaristan'ın tek yanlı takdirine bırakılmadı ve iç işi olmadı. Bulgaristan ikili ve çok taraflı anlaşmalara imza koyarak yükümlülükler altına girdi. Türkiye Bulgaristan Türkleri üzerinde anlaşmalardan doğan haklara sahipti.³⁸

Kıbrıs Türkleri yıllarca Rumların sistemli baskı ve zulümleri altında varlık mücadelesi verdiler. 15 Temmuz 1974 yılında Yunanistan Cunta hükümetinin desteğiyle Kıbrıs'ta Nikos Sampson, Rum Milli Muhafız Teşkilatı'nı da yanına alarak bir darbe gerçekleştirerek Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Sampson'un darbesi Enosis yani adanın filen Yunanistan'a ilhakından başka bir şey değildi. Türkiye Cumhuriyeti Garanti Antlaşması'nın 4. maddesinin verdiği yetkiye dayanarak 20 Temmuz'dan itibaren Kıbrıs'a asker çıkarmaya başladı.³⁹ Kıbrıs Barış Harekâtı'yla burada yıllarca zulüm gören Türkler imha edilmekten kurtuldular. Bu harekât hem Türkiye dışında yaşayan Türkler için hem de Türk dış politikası bakımından önemli bir hadisedir. Dış Türkler, gerektiğinde Türkiye Cumhuriyeti soydaşlarının hukukunu korumada cesur adımlar atabildiğini gördü. Kıbrıs harekâtı, dış politikada Türkiye dışında kalan Türkleri

³⁷ "Esir Milletlere Hürriyet", *Yeniden Milli Mücadele*, 23 Temmuz 1974, s. 8-10.

³⁸ 1878 Berlin Antlaşması, 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi, 1913 Antlaşması ve Müftülüklerle İlgili Sözleşme, 1919 Neuilly Barış Antlaşması, 1925 Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması, 1925 Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi'nde Bulgaristan Türkleri'nin din, dil, ırk, milliyet ayrımı gözetmeksizin azınlıklara tam eşitlik sağlanacağı medeni ve siyasal bütün haklara sahip olacakları garanti altına alınmıştı. 1947 yılında imzalanan Bulgar Barış Antlaşması'nda "insan hakları ve temel özgürlükler"den bahsetmektedir. Ayrıca Bulgaristan Birleşmiş Milletler Antlaşması'na taraftı. Tüm bu anlaşmalara rağmen Bulgaristan, azınlık statüsündeki Türkleri zorla Bulgarlaştırmaya kalkışarak hukuk kurallarını çiğnemekten çekinmemiştir. Bkz. Bilal N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınları, Ankara 1986, s. 365-385. Asimilasyon politikaları 1980'de hız kazanmıştır. Önce Türkçe konuşan Çingenelerle, Pomaklar üzerinde dil, din, millî kıyafet, sünnet ve ölenleri Türk mezarlığına defnetme yasakları başladı. Ardından sıra Türk azınlığa geldi. 1985 yılına kadar örgütlü mücadele oldukça zayıf kalmışken tüm millî varlıkları ellerinden alınan ve isimleri Slavlaştırılan Türkler 1985-1987 yılları arasında 28 gruplaşma ve örgüt kurdular. Bulgaristan'daki Türk azınlık 60 milyonluk Türkiye'ye güvenerek Bulgarların kendilerine bu programı uygulayamayacaklarına inanıyorlardı. Ancak Türk Hükümeti Türkiye dışında yaşayan Türkleri korumak için bir devlet politikasına sahip olmadığından Bulgaristan'daki Türk azınlığa sahip çıkamamıştır. 1989 yılının Mayıs ayında olaylar doruğa çıkmış protesto mitingleri ve açık grevleri yapılmıştır. Bu ortamda Türkiye soydaşlarının kendi yurtlarında demokratik haklarına sahip olmaları için çeşitli girişimlerde bulunmak yerine yanlış bir politika eseri olarak 70 günde 345.000 soydaşı vizesiz, pasaportsuz Anayurda kabul etmiştir. Şereffi, *Bulgaristan'daki Türkler*, s. 20-29.

³⁹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, s. 802.

yok sayma ilkesinden vazgeçildiği anlamına gelmekteydi.⁴⁰ Dış Türkler için sevindirici bir gelişme olan Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Temmuz ayında gerçekleşmesi Esir Türkler Haftası etkinliklerinde geniş yer bulmasını sağladı.

1974 Kıbrıs harekâtı sonrasında Yunanistan Lozan Anlaşması ve uluslararası anlaşmalara riayet etmeyerek Batı Trakya'daki Türk halkına baskılarını artırdı. Batı Trakya Türkleri en basit haklardan bile mahrumdular. Hâlbuki Batı Trakya'da uygulanan sindirme politikasına Türkiye'nin Türk azınlığı koruma hakkı bulunmaktaydı. Bunun yanında Batı Trakya'dan Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmış soydaşların iskân sorunu bulunmaktaydı. Esir Türkler Haftası'nda hem iskân sorunu hem de Batı Trakya'da Türklerin asimile edilmelerini önlemek için Kültür Bakanlığı'nın harekete geçmesi dile getirildi.⁴¹

6 Temmuz 1978 tarihinde Pakistan'ın Karaçi şehrinde toplanan I. Asya İslam Ülkeleri Konferansı'na resmi davetli olarak Esir Türk illeri temsilcilerinden Kuzey Kafkasya Milli Merkezi Başkanı Sait Şamil, Doğu Türkistan Milli Merkezi Başkanı İsa Yusuf Alptekin, Kırım Milli Merkezi Konferans Delegesi Yusuf Uralgiray katıldılar. Burada 1944 yılından beri vatanlarından sürgün edilmiş olan Kıırlı Müslüman Türklerin çektikleri ıstıraptan duyulan üzüntü dile getirildi, Kafkasya'da, Azerbaycan'da, İdil-Ural'da Doğu ve Batı Türkistan'da yaşayan Müslüman Türklerin olumsuz şartlarda yaşamalarından duyulan endişe ifade edildi. Sovyetler Birliği ile Çin Halk Cumhuriyeti hükümetlerinden, istilaları altındaki Müslüman ülkeler halkları üzerinde yaptıkları baskının kaldırılması ve inanç hürriyeti talep edildi.⁴²

1978 yılına gelindiğinde Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık üzerindeki baskılar şiddetle devam etmekteydi. Bulgar yönetimi 1980 yılına kadar Türk ad, sıfat ve unvanı taşıyan hiçbir fert bırakmama hedefindeydi. Bulgar Komünist Partisi'nin aldığı kararla 1970 yılından beri Türklere Bulgar isim alma, çocuklarının Bulgar öğretmenlerce yetiştirilecekleri kreşlere gönderme zorunluluğu ve Türkçe basın-yayın yasağı getirilmişti. 8 Haziran 1978'de Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'le Bulgaristan Devlet Konseyi Başkanı Todor Jivkov arasında temas gerçekleşecekti. Rodop Tuna Türkleri Kültür ve Dayanışma Derneği Genel Başkanı Murat Özrodoplu ve Genel Sekreteri Necati Hocaoğlu, Cumhurbaşkanlığına verdikleri muhtıra ile Bulgaristan'daki asimilasyona son verilmesi için müracaatta bulundular. Özrodoplu ve Hocaoğlu Bulgaristan'daki Türklere yapılanların Bulgar Anayasası'na, Bulgar Komünist Partisi'nin tüzük ve programına, Marksist-Leninist diyalektiğe, Birleşmiş Milletler yasasının insan hakları maddelerine, Helsinki prensiplerine aykırı olduğunu dile getirdiler. Bulgaristan'ın Türkler üzerinde yaptığı uygulamaların bir iç mesele olmayıp “devletlerarası mesele” ve “devletlerarası suç fülü” teşkil ettiği ifade edilerek Türkiye'nin konuya müdahil olması gerektiğini ifade ettiler.⁴³

⁴⁰ “Kıbrıs Zaferimiz Üçüncü Yılında”, *Yeniden Milli Mücadele*, 17 Temmuz 1977, s. 6.

⁴¹ “Türkiye Esir Milletler Davasına Sahip Çıkmalıdır”, *Yeniden Milli Mücadele*, 27 Temmuz 1976, s. 10.

⁴² *Hergün*, 31 Temmuz 1978.

⁴³ CA, Sıra No: 06000784, Ek No: 74, Belge Kayıt No: 414535, 31 Mayıs 1978.

1975 yılından itibaren Irak Hükümeti genel bir sindirme politikası başlatarak Türkleri Irak toplumu içinde asimile etmeyi amaçladı. Irak'taki BAAS rejimi, Bulgaristan'ın Türk azınlık üzerine uyguladığı yöntemi benimseyerek, okullarda Türkçe eğitimi kaldırdı, Kerkük'te bulunan kültür merkezini kapattı, sosyal ve ekonomik baskıyı artırdı. Irak Hükümeti, Türklerin elinde bulunan toprakları satın alarak Araplara dağıtıyor böylece Kerkük'te nüfus dengesi oluşturmak istiyordu. Irak'ta ticarete yükselebilmek ya da yüksek bir memuriyet elde edebilmenin yegâne koşulu BAAS'çı olmaktı. Rejim özellikle aydınları hedef alıyordu. BAAS rejiminin baskısı 1979 yılında zirveye ulaştı.⁴⁴

1979 yılında Kerkük'te 1,5-2 milyon kadar Türk yaşamaktaydı. Türkiye'ye eğitim için gelip yerleşen 1.000 civarında Kerkük'lü bulunmaktaydı. Okuldan mezun olanların %90-95'i geri dönmekle beraber Türkiye'de eğitim gören Iraklı Türkmenler BAAS ajanlarının yakından takip edilmekteydi. BAAS rejimi Türkiye'de öğrenim gören Irak vatandaşı olan Türkleri rejim aleyhine çalışan kişiler olarak görüyor ve Türkiye adına ajanlık yapmakla suçluyordu. 24 Nisan 1979 tarihinde Türkiye'de öğrenim gördükten sonra Bağdat Üniversitesi'nde görev yapan Prof. Dr. Necdet Nurettin Koçak ve 14 arkadaşı tutuklandı. Türkiye'de bulunan Iraklı Türkmenlerden Doç. Dr. Ümit Akkoyunlu, Avk. Acar Oker ve İsmet Hürmüzlü 27 Nisan 1979 tarihinde Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Ü. Haluk Bayülken'i ziyaret ederek Irak'ta Türkmenler üzerinde uygulanan baskıdan dolayı kaygılarını dile getirdiler. Heyet, Nisan 1979 tarihinde tutuklanan Prof. Necdet Nurettin Koçak ve arkadaşlarının, adil bir şekilde yargılanmalarının mümkün olmadığını, temyiz hakkı bulunmayan Irak'ta, tutukluların ihtilal mahkemelerine sevk edilerek öldürüldüğünü dile getirerek yardım istedi.⁴⁵ Ancak tüm çabalara rağmen idamların önüne geçilemedi. 1980 yılında Prof. Necdet Nurettin Koçak'la beraber 22 Kerküklü Türk Irak'ta BAAS yönetimi tarafınca idam edildi.⁴⁶

Sovyetler Birliği 1979'da Afganistan'ı işgal ederek Kabil'de komünist bir hükümet kurulmasını sağladı. Sovyetler Afganistan işgalinde beklenmedik bir dirençle karşılaştı. Çeşitli gruplar Afganistan cihadında yer aldı. Sovyet işgaline karşı mücadele verenler içinde Türkistanlılar tarafından kurulan tek siyasi hareket Şimal Afganistan Vilayetleri İslam İttihadı isimli partiydi. Bu parti Pakistan'da bulunan Azad Beg tarafından yönetilmekteydi. Türk kamuoyu, Kuzey Afganistan'da Özbek ve Türkmen kökenli Türklerin yaşadığını ve Sovyet işgaline karşı mücadele verdiklerinden haberdar değildi. Şimal Afganistan Vilayetleri İslam İttihadı Hareketi'ni ve Kuzey Afganistan Türklüğünü tanıtmak üzere Dr. A. Ahad Andican'ın daveti üzerine Azad Bey ve komutanlarından bazıları Nisan 1988'de Türkiye'ye geldiler. İki gün boyunca İstanbul'da basın yayın organlarına yönelik bir tanıtım programı sundular. Dr. Ahad Andican başkanlığındaki Türkistan Derneği Afganistan'daki mücadeleye yardım için bir kampanya başlattı. Kampanyanın başarıya ulaşması için Türkiye genelini-

⁴⁴ CA, Sıra No: 06001960, Ek No: 3, Belge Kayıt No: 752531, 27 Nisan 1979.

⁴⁵ CA, Sıra No: 06001960, Ek No: 3, Belge Kayıt No: 752531, 27 Nisan 1979.

⁴⁶ *Hergün*, 23 Temmuz 1980, s. 1.

de teşkilatlanmış olan Türk Ocakları teşkilatından destek alındı. Kampanya Temmuz 1988'de Esir Milletler Haftası'nda Türk Ocakları Başkanı Prof. Dr. Orhan Düzgüneş'in yaptığı basın toplantısıyla başlatıldı. Kampanyayı yürütme heyeti; Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği Başkanı Dr. Ahad Andican, Türk Ocakları'ndan Doç. Dr. Orhan Kavuncu, Celal Er ve Mehmet Şahingöz'den oluşmaktaydı.⁴⁷

3. Esir Milletler Haftası ve Türkiye

"Tutsak Uluslar Haftası" ya da "Esir Milletler Haftası" Amerika Birleşik Devletleri'nin 19 senatörünün teklifi üzerine 17 Temmuz 1959 günü yani Amerika Birleşik Devletleri'nin 184. Kurtuluş Yıldönümü'nde kabul edildi. Amerika Birleşik Devletleri bu belgeyle Sovyetleri oluşturan yönetimleri hukuken ayrı ayrı tanıdığını; Sovyetler Birliği'ni birleşik ve dayanışık kabul etmediğini ilan etti. Bu dış politikayı etkileyen önemli bir karardı. Hazırlanan önergeye "*Birlik Karar Sureti*" adı verildi. Burada; Birleşik Amerika Devletleri'nin insanların bireysel hürriyetini koruma hedefinden, milletler arasında doğal ve karşılıklı bir ilişkinin olması gerektiğinden, komünist totaliter rejimin hemen hemen dünya insanlarının yarısının düşünce ve hürriyetini felce uğrattığından bahsedilmekteydi. Ayrıca Sovyetler Birliği'ndeki toprak parçalarının önceden bağımsız birer devlet olduklarını, bu devletlerin yeniden bağımsız olmalarının Amerika Birleşik Devletleri'nin ulusal güvenliği açısından gerekli görüldüğünü, ulusların haklı isteklerinin destekleneceği bildirilmekteydi. Bu gaye yönünde her yıl başkan tarafından "*Tutsak Uluslar Haftası*" ilan edilecek ve tüm Birleşik Amerika Devletleri halkı tarafından törenlerle kutlanacaktı.⁴⁸

Alınan bu karar Türkiye'de bulunan Dış Türkler tarafından sevinçle karşılandı. Türkiye'deki Azerbaycan mültecileri 1960 yılının Temmuz ayında gerçekleşecek olan "*Esir Milletler Haftası*" için çalışmalarla başladılar. Bunun için Azerbaycan Bayrağı ve haritası, tarihi anıt ve yapıların fotoğrafları, Bağımsız Azerbaycan Devleti dönemine ait; belge, para, mühür ve ileri gelenlerin portreleri, yurt dışına çıkmaya zorlanmış vatandaşların faaliyetlerini ortaya koyan raporlar, milli kıyafet, müzik ve çalgı aleti fotoğrafları, sanat eserlerinden örnekler hazırlandı.⁴⁹

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hayatta kalabilen Türkistanlı askerlerden bazıları Amerika Birleşik Devletleri'ne göç etti. Amerika'ya gidenler 1959 Ka-

⁴⁷ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 702-703.

⁴⁸ İldeniz Kurtulan, "Tutsak Uluslar Haftası" Üzerine, *Azerbaycan*, Mayıs-Haziran 1960, Sayı: 98-99, s. 3-4. Amerika Birleşik Devletleri Senatosu'nca 17 Temmuz 1959'da kabul edilen Esir Milletler Haftası kararının tam metni için eklere bakınız. (Çevrimiçi) https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Page_212_from_STATUTE-073-1-2_Public_Law_86-90.pdf. 10.10.2018. Esasen Esir Milletler/Türkler tanımlaması son dönem Osmanlı siyaset dilinde kullanılmaktaydı. Esir Türkler tanımıyla terk edilmiş Balkan topraklarındaki Türklerle Çarlık Rusya'sında yaşayan Türkler kastedilmekteydi. Bkz. Saray, *Atatürk ve Türk Dünyası*, s. 25; Tanıl Bora, *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 54.

⁴⁹ Kurtulan, "Tutsak Uluslar Haftası" Üzerine, s. 3-4. Ayrıca Amerika Birleşik Devletleri Türkistan milli hareketinin başlangıcı (13 Aralık 1917) olan 13 Aralık tarihini Türkistan günü olarak kabul etmişti. Bkz. Baymirza Hayit, *Esir Türkler*, Çev. Şekip Engineri, Kişisel Kitaplar Yayınları, Ankara 1966, s. 138.

sım ayında Türkistan Amerikan Derneği'ni kurdular. Dernek Esir Milletler Haftası temelinde Türkistan'ın bağımsızlığını ABD'li siyasetçilere taşıdı. Ayrıca ABD kongresince kapatılmasına karar verilen Amerika'nın Sesi Radyosu Özbek bölümü yayınlarının yeniden açılmasını sağladı.⁵⁰ 1951 yılından 1964 yılına kadar 13 yıl boyunca Amerika'da İdil-Ural Merkezi'nin daimi temsilcisi olarak görev yapan Hamid Reşid'in Esir Milletler Kanunu'nun kabul edilmesinde rolü oldu. Ayrıca kanuna İdil-Ural adının Birlik Karar Sureti'ne eklenmesi Hamid Reşid sayesinde gerçekleşti.⁵¹

Dünyanın çeşitli ülkelerine dağılmış olan Sovyet muhaciri Türkler için 1959 yılında ilan edilen Esir Milletler Haftası milat oldu. Bu haftayla birlikte Sovyet muhaciri Türkler hangi ülkede bulunurlarsa bulunsunlar Türkistan'ın Sovyet işgali altında olduğunu duyurmak için uygun bir ortam elde ettiler. Bu haftada Türkistan'da yetişmiş büyük bilgin, fikir adamı ve sanatkarların adları dünya kamuoyunda duyuruldu.⁵²

Türkiye 1960'lı yıllarda Dış Türkler hakkında tam anlamıyla bilgisizdi. Kamuoyunun en çok bildiği Türk topluluğu Kıbrıs Türkleri'di. Sovyetler Birliği, Irak, İran, Afganistan, Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan'daki Türklerin varlığından kamuoyu habersizdi. Türk idarecilerininin Dış Türklerle ilgisizliği kamuoyuna da yansımıştı. Yetişen nesillere Dış Türkler hakkında bilgi verilmemişti.⁵³

27 Mayıs 1960 askeri müdahalesini gerçekleştirenlerden birisinin de milliyetçiliğiyle tanınan Alparslan Türkeş'in oluşu milliyetçi çevrelerde Dış Türkler konusunda adımların atılacağı beklentisini doğurdu. Ancak kısa süre sonra Türkeş'in yurt dışına sürgüne gönderilmesi ardında da Türkiye'de komünist hareketlerin yerleşmesi bu beklentileri boşa çıkardı.⁵⁴ Alparslan Türkeş, ihtilalden sonra başbakanlık müsteşarı olduğu dönemde Devlet Başkanı ve Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'i Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü ile Dışişleri Bakanlığı'nda Dış Türkler ve Kıbrıs Masası'nı kurmaya ikna etti. Başbakanlık tarafından finanse edilen enstitü Dış Türkler ve özellikle Sovyetler Birliği'ndeki milliyetler meselesi üzerine bilimsel çalışmalar yapacaktı. Türkeş'in tasfiyesinin ardından Milli Birlik Komitesi'nin diğer üyeleri ve Başbakan İsmet İnönü Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'yle Dış Türkler Masası'nı kapatmak istedi. Dış Türkler Masası kapatıldı. Ancak Cemal Gürsel'in müdahalesiyle enstitü kapatılmadı.⁵⁵

⁵⁰ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 710.

⁵¹ Akış, *Aklımda Kalanlar, Hatıralar-Konuşmalar*, s. 86-87.

⁵² Abdülhamit Koçar, *Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Hatıraları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s. 171.

⁵³ Sadi Somuncuoğlu, "19 Yıl Sonra Nejdet Koçak", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, s. 56.

⁵⁴ Hüsnü Poyraz, "Türkmen Delikanlısı", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, s. 60.

⁵⁵ Ruzi Nazar'ın anılarında İsmet İnönü'nün Sovyetlerde yaşayan Türklerle ilgili düşüncelerine yer verilmiştir. Buna göre İsmet İnönü, Sovyetler Birliği'nin bir süper güç olarak uzun yıllar yaşayacağına inanmaktaydı. Bu süreç içerisinde Azeri, Türkmen, Özbek, Kazak, Tatar ve diğer milletlerin hepsi Ruslaşmış olacaktı. Bundan dolayı milliyetler meselesiyle uğraşmak boşa zaman ve para kaybı demektir. Ayrıca milliyetler meselesiyle ilgilenmek Moskova'nın husumetini çekecekti. Bkz. Enver Altaylı, *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Yayınları, İstanbul 2013, s. 363-367.

1960 yılında Türkiye’de ilki düzenlenecek olan Esir Milletler Haftası kutlamalarına hazırlıklar yapılırken 27 Mayıs askeri müdahalesi gerçekleşti. Türkiye’de bulunan Dış Türklerin liderleri demokrasiden yana tavır koydular. Kırım Milli Merkezi Lideri Müstecip Ülküsal Türk Ordusu’nun diktatöryal bir idareye başvurmayıp ilk andan itibaren idareyi siyasetçilere bırakacağını açıklamasını takdirle karşıladı. Bunun yanında Türkiye’nin dünyanın neresinde bulunursa bulunsun mahkûm bütün Türklerin gönülden sevdikleri bir ülke olduğunu, Rusya’da, Çin’de, Bulgaristan’da veya başka memleketlerdeki her Türk’ün sığınağı olduğunu hatırlattı. Afrika’daki sömürge milletlerine kadar tüm milletlerin hürriyetlerine kavuştuklarını ancak arkalarında koca bir medeniyet ve şanlı bir tarih bırakmış olan Türklerin Sovyet esareti altında yaşadığını, 40 yıldan beri yüz binlerce şehit verildiğini bir gün Nürenberg Mahkemesi’nden daha büyük bir milletlerarası mahkeme önünde Sovyet idarecilerinin hesap vereceğini ifade ederek Dış Türkler konusunda Türkiye’nin etkin bir politika takip etmesini istedi.⁵⁶

Hükümet katında *Esir Milletler Haftası*’nın nasıl değerlendirileceği konusu önemliydi. Nitekim Dış Türklerle ilgili gelişmeler diğer ülkelerle ilişkileri olumsuz etkileme potansiyeline sahipti. Türk kamuoyunda olumlu karşılanan *Esir Milletler Haftası*’nın resmi olarak kutlanması için Çanakkale Milletvekili Arif Nihat Akay tarafından 1963 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne yazılı soru önergesi verildi. Ancak Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin’in vermiş olduğu yazılı cevap, hükümetin konuya ilgi duymadığını gösterdi. Nitekim verilen cevapta, Batılı devletlerin hiç birinde “*Esir Milletler Haftası’nun*” kutlanmadığı yalnızca merkezi ABD’de bulunan ve komünist hâkimiyeti altına girmiş devletlerin mültecilerinin kurdukları “*Esir Milletler Asamblesi’nin*” bazı Avrupa devletlerinde bulunan şubelerince “*Esir Milletler Haftası’nun*” özel olarak kutlandığı belirtiliyordu. “*Esir Milletler Asamblesi’nin*” Türkiye’de şubesi bulunmadığından özel bir kutlama da olamazdı.⁵⁷

Erkin, Esir Milletler Haftası’ndan güdülen amacın İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra komünist rejim altında esir durumuna düşen Arnavutluk, Bulgaristan, Çekoslovakya, Polonya, Romanya, Macaristan, Estonya, Letonya ve Litvanya gibi Doğu ülkelerinden sürgün edilen ve buralardan kaçmak zorunda kalmış devlet adamlarıyla, siyasi partilerin Amerika’da kurdukları özel bir teşkilat olduğunu hatırlatmaktaydı. Bu dokuz devletin Amerika’ya iltica etmiş devlet adamlarının çoğu konsey ve asamblenin üyesiydi. Bu asamblenin amacı; bahsedilen memleketlerde demokratik rejimlerin kurulmasıydı. Amerika hükümeti, asamblenin varlığını kabul etmekle birlikte resmi yardımda bulunmamaktaydı. Tamamen bağış yoluyla finanse edilmekteydi. Türkiye’nin demokrasi cephesinde yer aldığını, bu cephede yer alan devletlerin Afrika ve Asya’daki müstemlekelerin bağımsızlıklarını verdiğini, bir kısmını da derece derece vereceğini, Türkiye’nin de dış politikasının ana prensiplerinden biri-

⁵⁶ Müstecip Ülküsal, “Milli İnkılap ve Dış Türkler”, *Azerbaycan*, Sayı: 98-99, Mayıs-Haziran 1960, s. 5-7.

⁵⁷ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 1, Cilt: 16, Toplantı: 2, Birleşim: 82, 13.5.1963, s. 666.

sinin de bütün milletlerin egemenliklerine kavuşması yolundaki faaliyetlerin desteklenmesi olduğunu, her milletin kendi kaderini kendisinin tayin etmesi (self-determination) esasını savunduğunu ifade etti.⁵⁸ Erkin'in vermiş olduğu cevaptan Esir Milletler olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği peyki olan Doğu Avrupa ülkelerini kastettiği anlaşılmaktadır. Sovyetler Birliği egemenliği altında yaşayan Türklerle ilgili hiçbir söylemin olmaması dikkat çekicidir. Esasen ABD senatosunca kabul edilen bildiri metninde ulusal bağımsızlıkları desteklenen ülke ve milletler arasında Türk İlleri de bulunmaktaydı.⁵⁹

Türkiye'deki Dış Türkler, *Esir Milletler Haftası*'yla daha fazla gündeme geleceklerini düşünüyorlardı. Ancak 1963 yılına gelindiğinde birkaç kez *Esir Milletler Haftası* geçmiş olmasına rağmen beklenen ilgi bulunamamıştı. Ziyaeddin Babakuran, Dış Türkler meselesinin dünya basınında en az rastlanan konulardan birisi olduğunu vurguladı. Dış Türkler meselesinin Turancılık ve Pantürkizm çerçevesinde değil, Rus ve Çin emperyalizminden kurtulmak isteyen milletlerin meselesi olarak görülmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Çin'in Tibet'i istilasını, dünya basınının başlıca konusu olmuşken, Dış Türkler Meselesi gündeme gelmemekteydi. Cezayir ve Afrika davasına dünya basınının gösterdiği ilgi Dış Türklerden esirgenmekteydi. Babakuran, Türkistan'dan Hür Dünyaya iltica etmiş Türklerden başka bu konu hakkında yayın yapan gazete, dergi ve yazarların bulunmadığından, Türkiye'deki aydın, genç ve halkın ilgisizliğinden şikâyet etmekteydi. Amerika ve Batı Avrupa'nın Doğu Avrupa milletlerinin hürriyeti için mücadele verdiğini, Rusya'nın "*Büyük Slav İmparatorluğu*" kurma peşinde olduğunu, Arap Devletlerinin "*Birleşik Arap Cumhuriyetleri Federasyonu*" fikrinde olduklarını, Çinlilerin Hazar'a kadar uzanan "*Büyük Çin İmparatorluğunu*" ve İsrail'in "*Dünya hâkimiyetini*" tasarladıklarını bildirdikten sonra Türklerin bir idealinin bulunmadığını ifade etti. Bu ideal, Birleşik Amerika'nın Batı Almanya'nın Münih şehrinde yaptığı "*Sovyetler Birliğini Öğrenme Enstitüsü*" gibi "*Dış Türkleri Araştırma Enstitüsü'nün*" kurulması ve "*Büyük Türk Dünyasını*" hür dünyaya tanıtarak onların kurtuluşa ermesine yardımcı olunmasından başka bir şey değildi.⁶⁰

Türk Dünyası'nda Temmuz ayında yaşanan gelişmeler Esir Milletler Haftası'nda karşılık bulmaktaydı. İdil-Ural Merkezi'nin lideri Ayaz İshaki 22 Temmuz 1954 tarihinde vefat etti. 1966 yılında Ayaz İshaki'nin vefatının 12. yılı ve Esir Milletler Kanunu'nun kabul edilmesinin yedinci yılı dolayısıyla İdil-Ural Türkleri önderlerinin tertiplelediği tören düzenlendi.⁶¹

⁵⁸ A.e., s. 667-668.

⁵⁹ "*Komünist Rusya'nın emperyalist politikaları, doğrudan veya dolaylı şiddet yoluyla, Polonya, Macaristan, Litvanya, Ukrayna, Çekoslovakya, Letonya, Estonya, Beyaz Rutenya, Romanya, Doğu Almanya, Bulgaristan, ana kara Çin'i, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kuzey Kore, Arnavutluk, Volga-Ural, Tibet, Kazakistan, Türkistan, Kuzey Vietnam ve diğer ülkelerin ulusal bağımsızlığına boyun eğdirdiği*" ifadesi için bkz. Ekler, Metin: 1; (Çevrimiçi) https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Page_212_from_STATUTE-073-1-2_Public_Law_86-90.pdf, 10.10.2018.

⁶⁰ Babakuran, *Dış Türkler ve Türkistan Davası*, s. 28-29.

⁶¹ Akış, *Aklımda Kalanlar, Hatıralar-Konuşmalar*, s. 88.

1960'lı yıllarda Türk asıllı olup yabancı uyruklu öğrenciler üniversiteye sınavla alınmaktaydı. Balkan, Azeri ve Irak Türkleri genellikle İstanbul'da öğrenim görmek istiyorlardı. Fakat üniversiteye girmek oldukça zordu. Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) girişimleriyle İstanbul Üniversitesi'ne 500 kişilik bir kontenjan açıldı. Böylece yabancı uyruklu Türk öğrencilere üniversitede okuma imkânı sağlandı. MTTB'nin İstanbul Çağaloğlu'nda bulunan binasında Mareşal Fevzi Çakmak'ı anma merasimi, 3 Mayıs Türkçüler ve Esir Türkleri anma günleri düzenlenmekteydi.⁶²

20 Aralık 1966'da Rus Başbakanı Aleksey Kosigin Türkiye'yi ziyarete geldiğinde İstanbul ve Adana'da bulunan Türkistanlılar dernekleri yüzlerce Türkistanlıyı protesto amacıyla Ankara'ya taşıdı. Ancak Türkiye, Sovyetler Birliği ilişkilerine önem veriyor ve bozulmasını istemiyordu. Bundan dolayı protestocuların seslerini resmi heyete duyurmalarına izin verilmedi.⁶³

1960'lı yıllarda Türk Milliyetçileri Esir Milletler Haftası etkinlikleriyle faaliyet alanlarını genişlettiler. Ancak milliyetçi çevrelerde bile Türk Dünyası'nı tanıma, coğrafya ve tarihini öğrenme gayreti yoktu. Milliyetçi çevrelerde 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık yargılamalarından olsa gerek "*milliyetçiyiz ama Turancı değiliz*" deme ihtiyacı duyuluyordu. Irkçılıkla Turancılık karıştırılmaktaydı. Türk Dünyası meseleleri Türk kamuoyunun gündemi olmayı başaramadı. Sovyetlerin ve komünizmin kötülüklerini örnekleyebilmek için Dış Türkler kulaktan dolma bilgilerle anlatılmaktaydı. Milliyetçiler arasında da fikri ihtilaflar vardı. Anadoluocular, Turancılar ve her ikisinden sentezler yapmış olanlar bulunmaktaydı.⁶⁴

1970'lerde Türkiye'de yaşanan anarşi ve terör ortamında muhacir Türkler hedef haline gelerek saldırılara uğradılar. Adana Türkistanlılar Yardımlaşma Derneği bu dönemde sol görüşlü militanlarca yakılmış, olaydan sonra dernek resmi makamlarca mühürlenip kapatılmıştı.⁶⁵

1972 yılının Temmuz ayında İstanbul Milletvekili İlhan Egemen Darendelioğlu; TBMM'de bir demeç verdi. Demeçte; 1959 yılından beri yani 13 yıldır çeşitli çevreler ve Dış Türklerle ilgili cemiyetler Hariciye Vekâleti'ne, Hükûmete ve Cumhurbaşkanına müracaat ederek Temmuz ayının son yedi gününün Türkiye'de "*Esir Milletler Haftası*" olarak ilan edilmesini birkaç kez istemiş olmalarına rağmen, bu isteğin gerçekleşmediğini ifade etti. Komünist mezalimine maruz kalmış, bu rejimin esaretinden uzun yıllar boyunca kurtulamamış milletlerin ıstırabını dile getirmek, kurtuluş çarelerini aramak, milletlerarası haklarına kavuşmalarına yardımcı olmak için bu haftanın önemi ifade edildi. Azerbaycan, Türkistan, Kırım, Kafkas, İdil, Ural, Irak, Kerkük ve Balkan Türkleri'yle, Bulgaristan, Macaristan, Arnavutluk gibi komünist esareti altında bulunan milletlerin tutsaklığına öncelikle Türkiye'nin karşı çıkması

⁶² Rasim Cinisli, *Bir Devrin Hafızası*, Doğan Yayınları, İstanbul 2017, s. 219-221.

⁶³ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 675.

⁶⁴ "Prof. Dr. Orhan Kavuncu İle Türk Dünyası Röportajı", (Çevrimiçi) <https://www.turkocaklari.org.tr/basindan-secmeler/prof-dr-orhan-kavuncu-ile-turk-dunyasi-roportaji-5795>, 10.10.2018.

⁶⁵ Andican, *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, s. 672.

gerektiği vurgulandı. Çünkü bu esaretin altında 60 milyon Türk bulunmaktaydı. Darendelioğlu, Afrika'daki en ilkel kabilelerin dahi insan gibi yaşama imkânına kavuşmasını isteyen dünya kamuoyuna rağmen Türkiye Hariciye Vekili'nin esir milletler davasına ilgisiz kalmasının kabul edilemez olduğunu ifade etti. Darendelioğlu'na göre, 13 yıldır bu meseleye ilgisiz kaldığından yurt ve millet bütünlüğüne şu anda olduğu gibi kastetmek isteyen şehir eşkıyalarının, onları tahrik ve teşvik eden çevrelerin cesareti bu seviyede olmazdı. "Esir Milletler Haftası" vasıtasıyla Türk milletini, özellikle gençleri komünizme karşı uyaracak, komünizmin yalan ve istismara dayalı yayılmacılığına karşı etkili bir araç elde etmiş olacaktı.⁶⁶

1976 yılında Ülkü Ocakları yayınlarından çıkan "Esir Türkler" isimli kitapta Sovyet, Çin, Yunan, Bulgar, İran, Afgan, Irak, Suriye ve Yugoslavya boyunduruğu altında yaşayan Türklerin sorunları ortaya konuldu. 120 milyon Türklük âleminin 80 milyonunun birçok haktan mahrum olarak esir gibi yaşadığı dile getirildi. Tüm dünyanın hatta Türkiye'nin bile çeşitli ülkelerde yaşayan Türklerin sorunlarını dile getirmediği ifade edildi. Vietnam, Angola, Afrika, esirlerinin hakkını savunanların Türklerin davasına ilgi göstermedikleri, milletlerarası kuruluşların bu konuya eğilmediği ifade edildi. Dünyadaki esir milletlerin içinde en fazla nüfusa sahip olanın Türkler olduğu, bundan dolayı Esir Milletler Haftası'nın esasen Esir Türkler Haftası olarak kutlanması gerektiği bildirildi. Kitapta ülkelere göre Türk azınlığa uygulanan kültürel ve sosyal baskılar anlatıldı.⁶⁷

Amerika Birleşik Devletleri'nin Esir Milletler davasında sadece çıkarına göre davrandığı bu meseleyi samimiyetle ele almadığı her geçen gün daha net olarak ortaya çıkmaya başladı. Türk kamuoyunda milliyetçi aydınlar ve Esir Türk illerinden kaçmak zorunda kalmış mülteci liderler Esir Türkler davasını yıllardır savunmaktaydılar. Türk kamuoyunda Esir Türkler davası belli bir kitle oluşturmuşsa da hiçbir hükümet tarafından bu dava sahiplenilmemişti. Türkiye'de Şili ve Vietnam halkıyla dayanışma kampanyası yapan gruplar Esir Türkler için hiçbir şey yapmıyordu. Esir Türkler davasından bahsetmeyenler ya da bahsedilmesini istemeyenler Türkiye'nin, sınırları ötesindeki Türklerle birleşmelerinden değil Esir Türklerin başındaki felaketin öğrenilmesinden korkuyorlardı. Esir Türklerin büyük kısmının komünizm ideolojisi altında bulunmaları ve komünist ideoloji altındaki Türklerin bağımsızlık çabaları Türkiye'de bu ideolojiyi yaymaya çalışanları rahatsız ediyordu.⁶⁸

Esir Milletler Haftası'nın en önemli etkinliği çeşitli ülkelerde yaşayan Türklerin sorunlarının dile getirildiği söyleşilerdi. Ülkelerinden çıkmak zorunda kalmış liderlerle yapılan açık oturum ve röportajlar Türkiye dışında yaşayan Türklerin durumunu ortaya koymaktaydı. Kafkasya Türkleri temsilcisi Said Şamil, Doğu Türkistan Göçmenler Cemiyeti Başkanı İsa Yusuf Alptekin, Kırım

⁶⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, Dönem: 3, Cilt: 26, Toplantı: 3, Birleşim: 125, 12.07.1972, s. 553.

⁶⁷ *Esir Türkler*, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara 1976.

⁶⁸ "Türkiye Esir Türkler Davasına Sahip Çıkmalıdır", *Yeniden Milli Mücadele*, 17 Temmuz 1977, s. 3.

Milli Merkezi Başkanı Müstecip Ülküsal, Rodop Türkleri Kültür ve Dayanışma sözcüsü Rafet Rodoplu, Batı Trakya Kültür ve Dayanışma Derneği Başkanı Hikmet Yurdağül, Kerkük Türk Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Nefi Demirci gibi liderler Esir Milletler Haftası için bir araya geliyorlardı. Burada güncel konular değerlendirilip kamuoyu Dış Türkler hakkında bilgilendiriliyordu.⁶⁹

Dış Türklerin yardımcı olmaya çalışan siyasetçilerin başında Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı Alpaslan Türkeş gelmekteydi. 1975 yılında Başbakan yardımcısı olan Türkeş, Dışişleri Bakanlığı'nda bir "Dış Türkler Masası" kurulmasının gerekliliğini açıkladı. Esasen Türkeş, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Dış Türkler Masası'nı kurmuştu ancak gelişmeden kapanmak zorunda kalmıştı. Dış Türkler Masası'nın yanında Dış Türkleri kültür alanında incelemek için "Dış Türkleri Araştırma Enstitüsü" kurulacağını, Esir Türk lehçelerinde radyo ve televizyonlarda yayın yapılacağını açıkladı. Ayrıca Esir Milletler davasının Birleşmiş Milletlere götürülmesi gerektiğini düşünüyordu. Türkeş 100 milyon Türk'ün her türlü insan hak ve hukukundan mahrum Birleşmiş Milletler anayasasına aykırı bir şekilde tam bir esaret hayatı sürdürdüklerini, Esir Türklerin insanca bir hayata kavuşmalarında Türkiye'ye de görev düştüğünü bildirdi. Türkeş, Esir Türklerin hürriyetlerine kavuşmasını bir insanlık davası olarak görüyordu. Ancak Esir Türklerin bağımsızlığını dile getirdiklerinde bazı çevrelerin "Irkçı", "Turancı", "Kafatasçı" gibi sıfatlar ve isnatlarda bulduklarını dile getirdi.⁷⁰

14 Temmuz 1975 tarihinde Ülkü Ocakları Derneği "Esir Türkleri Anma Toplantısını" düzenledi. Toplantıya bu tarihte Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışan Baymirza Hayit, İlahiyat Profesörü Hikmet Tanyu, gazeteci-yazar Galip Erdem, Doğu Türkistan Cumhuriyeti Eski Genel Sekreteri İsa Yusuf Alptekin katıldı. Burada Türkistan'ın nasıl Ruslaştırıldığı, Türkistan kaynaklarının nasıl sömürüldüğü, Romanya'da, Yugoslavya'da, Bulgaristan'da ve Yunanistan'da Türklerin göçe nasıl zorlandığı ve Dış Türklerin güncel meseleleri üzerine konuşmalar yapıldı. Ayrıca Ülkü Ocakları Genel Başkanı Sami Bal, 14 Temmuz'da Esir Türkleri anma münasebetiyle hükümetin bu yolda çalışmalar yapması için Cumhurbaşkanı Fahri S. Korutürk, Başbakan Süleyman Demirel, Başbakan yardımcıları, Alpaslan Türkeş, Necmettin Erbakan, Turhan Feyzioğlu Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Milli Eğitim Bakanı Ali Naili Erdem ve Kültür Bakanı Rıfki Danişman'a birer mektup gönderdi.⁷¹

1975 yılına gelindiğinde Azerbaycan Kültür Derneği Başkanı Feyzi Aküzüm ve Genel Sekreteri Ahmet Karaca, Esir Milletler Haftası'nın başlaması münasebetiyle basına demeç verdiler. Komünizm emperyalizmi altında yaşayan mahkûm milletlerden başka dünyada esir milletlerin kalmadığı, komünizm emperyalizmi altındaki milletlerin yakında bağımsızlıklarını kazana-

⁶⁹ Yeniden Milli Mücadele, 27 Temmuz 1977, s. 7-10.

⁷⁰ "Azerbaycan", Esir Milletler Özel Sayısı, Yıl: 24, Sayı: 215, (1975), s. 43-45.

⁷¹ A.e., s. 58-64.

caklarına inandıklarını ifade ettiler. Esir milletler deklarasyonunun amacı, dünya kamuoyunun dikkatini komünist emperyalizmi sömürsüne çekerek esir milletlerin kurtuluşuna barışçı bir araç sağlamak olduğunu açıkladılar. Esir Milletler Haftası kamuoyu yaratmada önemliydi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika sömürge halklarının bağımsızlıklarını kazanmaları dünya kamuoyunun desteğiyle mümkün olmuştu.⁷²

Aküzüm, İkinci Dünya Savaşı sonrası Eisenhower-Truman döneminde Hür Dünyanın barış ve güvenliğinin sağlam temellere oturtulmaya çalışıldığını, esir milletler davasına büyük önem verildiğini hatırlatmaktaydı. Ancak Nixon-Kissenger idaresinin “*yumuşama*” politikası doğuda ve batıda Hür Dünya savunmasını zafiyete uğratarak Esir Milletlerin kaderini menfi yönde etkilediğini bildirdi.⁷³

İslam Konferansı örgütünün yedinci İslam Dışişleri Bakanları Konferansı 1976 yılında İstanbul’da gerçekleşti. Esir Türk illerinin temsilcileri konferansa resmi bir heyetle katıldılar. Konferansta konuşma hakkı verilmemiş olsa da İslam âleminin temsilcileriyle görüşme imkânı elde edilerek, yazılı ve sözlü olarak Esir Türk illeri hakkında bilgi verildi. Konferansa TRT başta olmak üzere ulusal basın önem verdi. Bunun yanında bir kısım basın yayın organları Esir Türkler davasının Türkiye’de ele alınmasını ve TRT’nin konuya yer vermesini eleştirdi. Esir Türkler meselesinin aktüel hale getirilmesi için yapılan çalışmaları Rusya ve Çin’in iç işlerine müdahale etmek manasını taşıdığını ifade ettiler. Bu olumsuz bakış açısına rağmen İslam Konferansı vesilesiyle Esir Türkler davası geniş kitlelere tanıtılma imkânını elde etmiş oldu. Konferansa katılan heyet Esir Türkler davasının Filistin konusu gibi uluslararası bir mesele olmasını istiyordu.⁷⁴

Sonuç

Osmanlı Devleti’nin 19. ve 20. yüzyıllarda Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkaslardan çekilmesiyle bahsedilen bölgelerde önemli miktarda Türk nüfusu kalmıştı. Bunun yanında Osmanlı Devleti’nin terk ettiği topraklar haricinde Türkistan, Çin, Afganistan ve İran’da milyonlarca Türk nüfus bulunmaktaydı. Türkiye dışında yaşayan Türklerin medeni ve insani haklardan faydalanması, kültürel varlıklarını sürdürerek asimile olmamaları ve bağımsızlıklarını kazanmaları noktasında tek bağımsız Türk devleti olan Türkiye’ye belli sorumluluklar düşeceği muhakkaktı. Sovyet Rusya, İran, Irak, Suriye, Yunanistan, Bulgaristan, Romanya, Afganistan ve Çin gibi değişik ülke ve bölgelere yayılmış olan, Türkiye nüfusunun en az üç katı kadar “*Dış Türklerin*” sorunlarının Türk kamuoyunda karşılık bulması Türkiye dışında yaşayan Türklerin mevcut sorunlarının çözümü noktasında önemliydi.

Bahsedilen devletlerde yaşayan azınlık Türk nüfusunun varlığı Türk dış politikasında olumlu bir etki yaratabileceği gibi birçok risk de içermekteydi.

⁷² A.e., s. 8-9.

⁷³ A.e., s. 8-9.

⁷⁴ “Türkiye Esir Türkler Davasına Sahip Çıkmalıdır”, *Yeniden Milli Mücadele*, 27 Temmuz 1976, s. 8-10.

Çeşitli devletlerde yaşayıp aynı ırk ve tarihi geçmişe sahip olan Türklerin, Türkiye ile birleşme arzuları, bağımsızlık kazanma istekleri ya da milli benliklerini kaybetmemeleri yönünde atacakları adımlar vatandaşı oldukları devlet tarafından hoş karşılanmayacaktı. Çift taraflı ve çok taraflı milletlerarası sözleşmelerle Türkiye dışında yaşayan Türklerin haklarını korumak için Türkiye'nin elinde belli bir yetki bulursa da bu yetkinin kullanılmasından bilhassa çekinildi. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na kadar komşu devletleri endişeye sevk edecek durumlardan kaçınılarak Dış Türkler konusunda çekimser bir politika izlendi. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı Türkiye'nin Dış Türkler politikasında büyük bir değişimin ifadesiydi.

Dış Türkler konusunda izlenen ihtiyatlı politika iç politikaya da yansdı. 3 Mayıs 1944 Irkçılık-Turancılık Davası Türk Milliyetçiliğini suç sayma noktasına getirdi. Uzun yıllar basında Dış Türkler konusu yok denilecek kadar az işlendi. Türkiye'de çok partili hayata geçişle birlikte basında Dış Türkler konusu daha fazla işlenmeye başlasa da gerçek bir gündem 1959 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde Esir Milletler Haftası Kanunu'nun (Captive Nations Week) kabul edilmesinden sonraki yıllarda başladı.

Esir Millet Haftası'nda Türk Dünyası'nın sorunları dile getirildi. Türk Dünyası'nda yaşanan önemli gelişmeler Esir Milletler Haftası'nın gündemini belirliyordu. Özellikle Temmuz ayında gerçekleşmiş hadiseler önemliydi. 1959 Kerkük katliamı, İdil-Ural Türkleri'nin hariçte sürdürdükleri mücadelenin yıllarca önderliğini yapmış olan Ayaz İshaki'nin 1954'te hayatını kaybetmesi, 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı gibi Temmuz ayında gerçekleşen gelişmeler Esir Türkler Haftası'nda geniş yer buldu. 1988 yılında Afganistan'da Sovyet işgaline direnen Afgan Türkleri'yle dayanışma organizasyonu Esir Türkler Haftası'nda gerçekleşti. Soğuk Savaş Dönemi'nde Temmuz ayının ikinci yarısı milliyetçi çevrelerde 3 Mayıs Türkçülük Bayramı gibi önemsendi.

Çeşitli ülkelere dağılmış olan Türklerin benliklerini kaybetmeden yaşamaları oldukça zordu. Her ne kadar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'yle dil, din ve kültürel haklar garanti altına alınmış olsa da pratikte bu mümkün olmadı. Her devlet bünyesindeki azınlıkları eritme politikasını güttü. Irak'ta Araplaşma, İran'da Farslaşma, Bulgaristan'da Bulgarlaşma, Yunanistan'da Elenleşme, Doğu Türkistan'da Çinlileşme ve Sovyetlerde yaşayan Türklerde Ruslaşma tehlikesi baş gösterdi. Türkiye'de insani duygularla bu sorunları dile getirenler Pan-Türkçülük ve ırkçılıkla suçlandı. Bu suçlamaları milliyetçi çevreler hayretle karşılıyorlardı. Nitekim mevcut şartlarda Türkiye'nin diğer Türklerle sınırlarını birleştirme ihtimali yoktu.

Türkiye'de Dış Türkler meselesini Milliyetçi Hareket Partisi ve Ülkü Ocakları gibi milliyetçi çevreler sahiplendi. Soğuk Savaş Dönemi'nde dünyanın birçok yerinde yaşanan ideolojik çatışmalar Türkiye'de de yaşandı. Dış Türkler meselesi sadece Türkiye dışında yaşayan Türklerin haklarını koruma ve yükseltme meselesi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'de komünizmin yayılmasını önlemek için bir araç olarak da düşünüldü. Milliyetçi çevreler Esir Milletler Haftası'nın kanunlaşmasıyla komünizm esareti altında yaşayan Türklerin

olumsuz yaşam koşullarının ortaya koyularak ülkede yükselen komünizm ve anarşizmin önüne geçileceğine inanıyorlardı. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bu konu birkaç kez gündeme gelse de istenilen olmadı.

Milliyetçiler, Vietnam ve Angola'nın bağımsızlığı için gzyaşı döken Türkiye komünistlerinin, Sovyetler ve diğer ülkelerde yaşayan Türklerin esaretini görmezden geldiklerini ifade ediyorlardı. Türk Milliyetçilerinin Dış Türklerin sorunlarını dile getirdiklerinde Pan-Turanizm suçlamasıyla karşılaşmaları Dış Türklerle sınırların birleştirilmesi kaygısından değil, sadece komünist rejim altında yaşayan insanların kötü yaşam koşullarının ortaya konulmasından ileri geldiğini düşünüyorlardı.

Soğuk Savaş Dönemi'nde Türk Dünyası'nda yaşanan gelişmeler Esir Milletler Haftası Kanunu'nu ortaya atan ABD'nin kaygılarının yersiz olmadığını gösterdi. Sovyetlerde yaşayan Türklerin, sürgün edilmeleri ve asimilasyona uğramaları, İran'da Komünist Tudeh Partisi'nin Güney İran'da Kaşkay Türkleri'ne uyguladığı baskı, Kerkük'te Komünist gruplarca Türkmenlerin katledilmesi ve BAAS yönetiminin Türklere yönelik baskıları, Bulgaristan'da Komünist Parti'nin uyguladığı asimilasyon politikası İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sine göre suç sayılmaktaydı.

Sonuç olarak Türk Milliyetçiliği'nin ırkçılıkla bir sayıldığı yıllarda Esir Milletler Haftası'nın ABD Senatosu'nca kabul edilmesi Türkiye dışında yaşayan Türkler meselesinin kamuoyunda yer bulmasını sağladı. Hindistan ve Afrika Devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmalarında kamuoyunun büyük katkısı olmuştu. Esir Türkler Haftası'nın da Sovyetlerde yaşayan Türklerin bağımsızlıklarını kazanmalarına büyük bir destek sağlayacağı beklentisi vardı. Birkaç yıl içinde dünya kamuoyunun bu davayı beklenen düzeyde sahiplenmediği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu davayı savunmada samimi olmadığı ortaya çıktı. Ancak Esir Milletler Haftası Türkiye'de Esir Türkler Haftası olarak kamuoyunda karşılık buldu. Sadece Sovyet yönetimi altında yaşayan Türklerin değil, Türkiye dışında yaşayan tüm Türklerin sorunları dile getirildi. Dış Türkler hakkında bilgisiz olan Türk kamuoyu Esir Milletler/Türkler Haftası'yla Türk Dünyası'nı daha yakından tanıma imkânına kavuştu.

Kaynaklar

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 48.66.11, (1.10.1934).

Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA)

CA, Sıra No: 01003225, Ek No: 3, Belge Kayıt No: 544950, 5 Aralık 1977.

CA, Sıra No: 06000784, Ek No: 74, Belge Kayıt No: 414535, 31 Mayıs 1978.

CA, Sıra No: 06001960, Ek No: 3, Belge Kayıt No: 752531, 27 Nisan 1979.

Gazete ve Dergiler

Yeniden Milli Mücadele, 27 Temmuz 1977.

"Azerbaycan", *Esir Milletler Özel Sayısı*, Yıl: 24, Sayı: 215, (1975).

Hergün, 16 Temmuz 1977, 31 Temmuz 1978, 23 Temmuz 1980.

TBMM Tutanak Dergisi

Dönem: 9, Cilt: 9, Toplantı: 1, Birleşim: 101, 18.07.1951.

Dönem: 1, Cilt: 16, Toplantı: 2, Birleşim: 82, 13.05.1963.

Dönem: 3, Cilt: 26, Toplantı: 3, Birleşim: 125, 12.07.1972.

Makaleler

- "Esir Milletlere Hürriyet", *Yeniden Milli Mücadele*, 23 Temmuz 1974.
"Kıbrıs Zaferimiz Üçüncü Yılında", *Yeniden Milli Mücadele*, 17 Temmuz 1977.
"Ruslara Teslim Edilen Türkler", *Orkun*, Sayı: 1, Mart 1998.
"Ruslara Teslim Edilen Türkler", *Orkun*, Sayı: 2, Nisan 1998.
"Türkiye Esir Milletler Davasına Sahip Çıkmalıdır", *Yeniden Milli Mücadele*, 27 Temmuz 1976.
"Türkiye Esir Türkler Davasına Sahip Çıkmalıdır", *Yeniden Milli Mücadele*, 17 Temmuz 1977.
AKSOY, Alper: "Kaşgay Türkleri", *Milli Eğitim ve Kültür; Esir Türkler Özel Sayısı*, Sayı: 7, Ağustos 1980.
KOÇAK, Nejdet: "Kerkük Katliamı", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Türk Yurdu Yayınları.
KURTULAN, İldeniz: "Tutsak Uluslar Haftası" Üzerine, *Azerbaycan*, Sayı: 98-99, Mayıs-Haziran 1960.
KÜÇÜK, Evren: "II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Turancılık ve Dış Politika", *Uluslararası Orta Asya Sempozyumu Bildirileri*, Bişkek 2018.
ORAN, Baskın: "İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından İkinci Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, C. 24, No: 3, Eylül 1969.
ÖZTÜRKMEN, Ömer: "Nejdet Koçak'ın Aziz Hatırasına", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Ankara 1999.
POYRAZ, Hüsnü: "Türkmen Delikanlısı", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Ankara 1999.
SOMUNCUOĞLU, Sadi: "19 Yıl Sonra Nejdet Koçak", *Şehit Nejdet Koçak Albümü; "Bir Ülkücünün Hayatı"*, Ankara 1999.
ŞANDIR, Mehmet: "Suriye'de Yaşayan Türkler", *Milli Eğitim ve Kültür; Esir Türkler Özel Sayısı*, Sayı: 7, Ağustos 1980.
ÜLKÜSAL, Müstecip: "Milli İnkılap ve Dış Türkler", *Azerbaycan*, Sayı: 98-99, Mayıs-Haziran 1960.

Kitaplar

- "Kader Bizi Una Değil, Üne İtti" *Çağlayan'ın Anıları*, Der. Tanju Cılızçoğlu, Bilgi Yayınevi, Ankara 2007.
AKIŞ, Ali: *Aklımda Kalanlar: Hatıralar-Konuşmalar*, Neyir Matbaacılık, Ankara 2002.
ALTAYLI, Enver: *Ruzi Nazar: CIA'nın Türk Casusu*, Doğan Yayınları, İstanbul 2013.
ANDİCAN, A. Ahat: *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul 2003.
ARMAOĞLU, Fahri: *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınları, Ankara 1995.
BABAKURAN, Ziyaeddin: *Dış Türkler ve Türkistan Davası*, Doğan Güneş Yayınevi, İstanbul 1962.
BORA, Tanıl: *Cereyanlar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
BOZDAĞ, İsmet: *Atatürk'ün Avrasya Devleti*, Tekin Yayınları, 1999.
CAROE, Sir Olaf: *Sovyet İmparatorluğu; Sömürülen Milletler-II*, Çev. Zerhan Yüksel, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975.
CİNİSLİ, Rasim: *Bir Devrin Hafızası*, Doğan Yayınları, İstanbul 2017.
Dış Türkler Raporu, Dış Türkler Kültür Yayınları, İstanbul 1978.
Esir Türkler, Ülkü Ocakları Yayınları, Ankara 1976.
HAYIT, Baymirza: *Esir Türkler*, Çev. Şekip Engineeri, Kişisel Kitaplar Yayınları, Ankara 1966.
KARAKOÇ, Ercan: *Atatürk'ün Dış Türkler Politikası*, IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2004.
KOÇAK, Cemil: *Türkiye'de Milli Şef Dönemi-II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
KOÇAR, Abdülhamit: *Esaretten Hürriyete Bir Türkistanlının Hatıraları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
KÜÇÜK, Sami: *Rumeli'den 27 Mayıs'a*, Mikado Yayınları, İstanbul 2008.
LANDAU, Jacob M.: *Pantürkizm*, Gündüz Yayınları, İstanbul 1999.
MEHMETZADE, Mirza Bala: *Milli Azerbaycan Hareketi*, Azerbaycan Kültür Derneği Yayınları, Ankara 1991.
MÜHLEN, Patrik von zur: *İkinci Dünya Harbi'nde Sovyet Doğu Halkları, Gamalîhaç İle Kızılyıldız Arasında*, Şema Yayınları, İstanbul 2006.
SARAY, Mehmet: *Atatürk ve Türk Dünyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1995.
SOYSAL, İsmail: *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları I. Cilt (1920-1945)*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
SOYSAL, İsmail: *Türkiye'nin Uluslararası Siyasal Bağlıları*, TTK Yayınları, Ankara 2000.
ŞEREFİLİ, Ahmet Şerif, *Bulgaristan'daki Türkler (1879-1989)*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.
ŞİMSİR, N. Bilal: *Bulgaristan Türkleri*, Bilgi Yayınları, Ankara 1986.
ŞİMSİR, N. Bilal: *Kürtçülük-II, 1924-1999*, Bilgi Yayınları, Ankara 2011.
ŞİMSİR, Sebahattin: *Mehmet Emin Resulzade; Hayatı ve Şahsiyeti*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2012.
ÜLKÜSAL, Müstecip: *Kırım Yolunda Bir Ömür; Hatıralar*, Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, Ankara 1999.

Elektronik Kaynaklar

- https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Page_212_from_STATUTE-073-1-2_Public_Law_86-90.pdf, [E.T. 10.10.2018].
<https://www.turkocaklari.org.tr/basindan-secmeler/prof-dr-orhan-kavuncu-ile-turk-dunyasi-roportaji-5795>, [E.T.10.10.2018].

Ekler

Metin-1: ABD Senatosu'nca Kabul Edilen; Esir Milletler Haftası Kararı Metni
Temmuz ayının üçüncü haftasının "Esir Uluslar Haftası" olarak belirlenmesine dair

ORTAK KARAR

Birleşik Devletler'in büyüklüğü büyük ölçüde, farklı ırksal, dini ve etnik kökenlerden gelmelerine rağmen, demokratik süreçler sonucunda, halkının uyumlu bir ulusal birliklilik sağladığından ileri geldiği için; ve

Özgür toplumumuzun çeşitli unsurlarının uyumlu birlikteliği, Birleşik Devletler halkının, her yerdeki insanların arzuları hususunda sıcak bir anlayış ve sempati beslemesini sağladığı için ve halkımız dünyadaki ulusların doğal dayanışmasını tanıdığı için; ve

Dünya nüfusunun önemli bir kısmının Komünist emperyalizm tarafından köleleştirilmesi, ulusların huzurlu birlikteliği düşüncesini küçük düşürdüğü için ve bu, Birleşik Devletler halkı ve diğer halklar arasındaki doğal anlayış bağlarına zarar verdiği için; ve

Rus komünizminin 1918'den beri süregelen emperyalist ve saldırgan politikaları, Birleşik Devletleri'nin güvenliğine ve dünyanın tüm özgür halklarına karşı tehdit oluşturan geniş bir imparatorluğun oluşumuyla sonuçlandığı için; ve

Komünist Rusya'nın emperyalist politikaları, doğrudan veya dolaylı şiddet yoluyla, Polonya, Macaristan, Litvanya, Ukrayna, Çekoslovakya, Letonya, Estonya, Beyaz Rutenya, Romanya, Doğu Almanya, Bulgaristan, ana kara Çin'i, Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan, Kuzey Kore, Arnavutluk, Volga-Ural, Tibet, Kazakistan, Türkistan, Kuzey Vietnam ve diğer ülkelerin ulusal bağımsızlığına boyun eğdirdiği için; ve

Baskı altındaki bu uluslar, özgürlüklerinin ve bağımsızlıklarının sağlanması ve Hıristiyanlık, Yahudilik, İslam, Budizm ve diğer dinlerin ve bireysel özgürlüklerin yeniden yaşanabilmesi için, insan özgürlüğünün kalesi olarak, Birleşik Devletler'e bir lider olarak güvendikleri için; ve

Fethedilmiş ulusların özgürlük ve bağımsızlık arzularının kararlı bir şekilde canlı tutulması gerekliliği, Birleşik Devletlerin ulusal güvenliği açısından oldukça hayati olduğu için; ve

Baskı altındaki bu uluslardaki ezici çoğunluğun özgürlük ve bağımsızlık arzusu, savaştan caydırıcılık hususunda önemli bir rol oynayıp adil ve kalıcı bir barışın umudu haline geldiği için; ve

Birleşik Devletler halkının bu insanların yeniden özgür ve bağımsız olma arzusunu paylaşması gibi tarihi bir gerçekliği, uygun ve resmi yollarla açık bir şekilde dile getirmemizi yerinde olacağı için:

Kongrede toplanan Amerika Birleşik Devletleri Senatosu ve Temsilciler Meclisi tarafından Birleşik Devletler başkanının, 1959 Temmuz'unun üçüncü haftasını "Esir Uluslar Haftası" olarak belirleyen bir bildirgeyi yayınlaması ve Birleşik Devletler halkının bu haftayı uygun merasimler ve faaliyetler ile kutlamaya davet etmesi hususunda yetkilendirilmesi kararlaştırılmış ve kendisinden talep edilmiştir. Başkan, dünyanın tüm esir ulusları özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazandıği vakit gelene kadar her yıl benzer bir bildirgeyi yayınlaması için ayrıca yetkilendirilmiş ve bu, kendisinden talep edilmiştir. 17 Temmuz 1959'da onaylanmıştır.

Kaynak: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/5/58/Page_212_from_STATUTE-073-1-2_Public_Law_86-90.pdf (E.T. 10.10.2018).

Resim-1. *Yeniden Milli Mücadele Dergisi*, Esir Milletler Özel Sayısı.

Kaynak: *Yeniden Milli Mücadele*, Temmuz 1977.